

DÜN'Ü GAZETEDE ARAMAK, ANLAMAK: BEYÂNÜ'L-HAK GAZETESİ

(Kuruluşu, Siyasi ve Dinî Mecrası, Ele Aldığı Konular)*

MURAT ALANDAĞLI**

ÖZ

Beyânü'l-Hak gazetesi II. Meşrutiyet döneminin dinî, ilmî ve edebî muhtevalı oldukça önemli bir gazetesi olmasına rağmen Türkiye'de pek az akademik çalışmaya konu olmuştur. Mustafa Sabri'nin başyazar olduğu gazetede, Elmalılı Hamdi ve İskilipli Mehmet başta olmak üzere birçok farklı yazarın siyasi, dinî ve kültürel duruşlarına tesadüf edilmektedir. Gazetenin İslam birliği ve kardeşliğini ön plana alarak temelde bu düşüncenin karşısındaki kişi veya grupları hedefe aldığı anlaşılmaktadır. Oldukça geniş bir okuyucu kitlesi bulunan *Beyânü'l-Hak* gazetesinin en önemli özelliklerinden biri, II. Abdülhamid, İttihâd ve Terakkî Cemiyeti ile İslamcı kimliğe haiz kişiler arasında yaşanan fikir ayrılıklarını resmetmesidir. Gazetenin ilk birkaç sayısı istisna tutulur ise hemen hemen her sayısında bu ayrılığın izlerine tesadüf etmek mümkündür. Bu çalışmanın iki temel gayesi bulunmaktadır. Bunlardan ilki yukarıda bahsedilen üç grup arasındaki fikir ayrılıklarıyla oluşan resmi ortaya koyabilmektir. İkincisi ise 182 sayılı bir gazetenin satırlarından hareketle II. Meşrutiyet döneminin dinî, siyasi, edebî ve içtimai konularına İslamcı kalemlerin bakış açılarını ortaya koyabilmektir.

Anahtar Kelimeler: II. Abdülhamid, II. Meşrutiyet, Beyânü'l-Hak, İttihâd ve Terakkî , Mustafa Sabri.

* Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır. / There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.

Bu çalışma, Hakkari Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonu tarafından desteklenen SB19BAP3 numaralı "Tarih ve Edebiyat Araştırmalarına Kaynak Olarak Beyânü'l-Hak Mecmuası" başlıklı proje verilerine dayanmaktadır.

** Dr. Öğr. Görevlisi, Hakkari Üniversitesi, Hakkari/TÜRKİYE, alandagli19@hotmail.com
ORCID: 0000-0001-5136-4910

**SEARCHING AND UNDERSTANDING YESTERDAY IN THE
NEWSPAPER: BEYÂNÜ'L-HAK NEWSPAPER**

**(Its Establishment, Political and Religious Course and the Topics
It Addressed)**

ABSTRACT

Beyânü'l-Hak Newspaper, although it was a very important newspaper of the Constitutional Period II with its religious, scientific and literary content, it has been the subject of very few academic studies in Turkey. In the newspaper, where Mustafa Sabri was the chief writer, the political, religious and cultural stances of many different writers, especially Elmalılı Hamdi and İskilipli Mehmet, are encountered. It is understood that the newspaper, by putting the Islamic unity and brotherhood at the forefront, basically targeted people or groups who were against this idea. One of the most important features of the *Beyânü'l-Hak* newspaper, which has a very large readership, was that it portrayed the differences of opinion between Abdülhamid II, the Committee of Union and Progress and those who had an Islamic identity. If a few of the first issues of the newspaper are excepted, it is possible to find the traces of this separation in almost every issue. This study has two main aims. The first of these is to be able to present the picture formed by the differences of opinion between the three groups mentioned above. The second is to reveal the perspectives of Islamic writers on the religious, political, literary and social issues of the Constitutional Period II based on the lines of this 182 issues newspaper.

Keywords: II. Abdülhamid, II. Meşrutiyet, Beyânü'l-Hak, İttihâd ve Terakkî , Mustafa Sabri.

GİRİŞ

Bu çalışmada II. Meşrutiyet döneminin önemli bir yayın organı olan *Beyânü'l-Hak* gazetesinin tetkik edilmesi amaçlanmaktadır. *Beyânü'l-Hak* gazetesi dönemin havasından etkilenen diğer gazetelerden farklı olarak İslamcılık akımının etkisinde ortaya çıkmış, II. Abdülhamid (1876-1909) politikalarını şiddetle eleştirmiş bir ulema zümresi tarafından kurulmuştur. II. Abdülhamid döneminde vazifelerini yapamadıklarını ifade eden bu zümre, Meşrutiyet'in ilanı ile âdeta bir kurtuluşa erişeceklerine inanmışlardır. Osmanlı Devleti'nin devamını, bir çatı olarak gördükleri İslamcılık akımının sürdürülmesinde arayan ulema, giderek başta imparatorluk Müslümanları olmak üzere dünya Müslümanlarının meselelerine kulak kabartmaya başlamıştır. Bu nedenle dönemin önemli siyasal hareketi olan İttihâd ve Terakkî Cemiyetiyle ortak payda da birleşmeyi başarmıştır. Fakat çok geçmeden cemiyet ile ulema arasında kimi fikrî ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Her şeye rağmen bu birliktelik ve ayrılıklar ile dönem olaylarının gazete tarafından ele alınması meselesi oldukça dikkat çekicidir. Nitekim gazete, ele almış olduğu iç ve dış siyasal olaylara yaklaşımı ile tarih ve edebiyat camiası başta olmak üzere farklı bir bakış açısı arayanlara muazzam bir malzeme sunmaktadır.

I. İttihâd ve Terakkî Cemiyeti ve Osmanlı Basın Dünyasına Etkisi

II. Meşrutiyet'in ilanı ile beraber yaşanan serbestlik sivil toplumda ciddi bir hareketlenmeye sebep olmuştur. Gerek gayrimüslim gerekse müslim tebaa çeşitli cemiyetler kurmuşlardır¹. Şüphesiz bu cemiyetler basını önemli bir araç olarak görmüşler ve kullanmışlardır. Benzer yaklaşım hükümetler için de geçerlidir. Nitekim hükümetlerin kendi başarılarını yaymakta basını önemli bir araçtır. Fakat bu durum hükümet nezdinde basının sıkı bir denetim mekanizmasından geçmesine asla mani değildir². Gerekli ıslahatların yapılmamasından dolayı eldeki toprakların kaybedileceğini düşünen İttihâd ve Terakkî Cemiyeti nezdinde basının etkin kullanılması da bu durumun en güzel örneklerinden biridir³. Nitekim bu dönemde basın-parti ve düşünce ile siyaset ilişkileri birleşmeye başlamıştır. Bu yönüyle siyasal katılımın en temel

¹ Ali Birinci, **Hürriyet ve İtilaf Fırkası: II. Meşrutiyet Devrinde İttihat ve Terakki'ye Karşı Çıkanlar**, Dergâh Yayınları, İstanbul 1990, s.24-27.

² M. Nuri İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, Der Yayınları, İstanbul 2002, s.136.

³ Mevhibe Savaş, "İkinci Meşrutiyet Döneminde İttihat ve Terakki ve Basın", **Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi**, Ankara 1998, s.2-24.

yollarından birisi olan basının etkisini II. Meşrutiyet dönemi İstanbul basını üzerinden takip etmek mümkündür⁴.

II. Abdülhamid döneminde yayıncılık alanında esas önemli olan olay, bilindiği üzere İttihâd ve Terakkî Cemiyetinin kurulmasıdır. Nitekim cemiyetin kurulması belli bir ideolojik aidiyete sahip gazetelerin de kurulmasına zemin hazırlamıştır. Son dönem Osmanlı Devleti'nin sosyo-ekonomik ve kültürel tarihi hakkındaki saptamaları ile dikkat çeken Kieser; 1880'li yıllarda özellikle Askerî Tıbbiye Mektebine girmiş gençlerin, devletin o dönemde yaşamış olduğu Rusya travmasının tazyikinde kaldıklarının altını önemle çizer. Ona göre 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşındaki ağır mağlubiyet, binlerce insanın Anadolu'ya doğru sıkıntılı ve yıpratıcı bir şekilde geri dönüşü, başkent İstanbul'un bile Rusların eline geçmesinin an meselesi olduğu bu dönem, gençlerin her birinin devleti kurtarmak için seçilmiş birer kişi oldukları düşüncesine kapılmalarına neden olmuştur. Bu düşünce İttihâd ve Terakkî Cemiyetini kurmalarına da vesile olmuştur⁵. Benzer bir durum bir süre sonra 1908 devriminin merkezi olan Balkanlar'da görülecektir. Bir çoğunun kurucusu emekli asker olan ve bu nedenle genellikle “silah, kılıç, süngü, mermi ve yıldırım” şeklinde isimlendirilen gazeteler bu siyasal akımları takiben ortaya çıkmış ve bölgelerindeki siyasi, sosyal ve kültürel değişimlere farklı ölçülerde cevap vermeyi hedeflemişlerdir⁶.

İttihatçılar İngiltere, Fransa, Avusturya, Belçika, Mısır ve Amerika'nın da içerisinde yer aldığı on iki ülkede Türkçe, Almanca, Fransızca, Arapça ve İbranice gazete çıkarmışlardır⁷. Yurt dışında çıkarılan bu gazeteler gizlice Osmanlı sınırlarından geçirilmiş ve ilgilisiyle buluşturulmuştur. Bu gazetelerin II. Abdülhamid idaresi karşısında kamuoyu oluşturulmasına ve bu

⁴ Bu hususta önemli bir çalışma için bk. Oya Dağlar, “II. Meşrutiyet'in İlanının İstanbul Basını'ndaki Yansımaları (1908)”, **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 38, Mart 2008, s.141-159.

⁵ Hans Lukas Kieser, **İskalanmış Barış, Doğu Vilayetlerinde Misyonerlik, Etnik Kimlik ve Devlet, 1839-1938**, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s.53-54.

⁶ Bu cevaplardan biri Bulgaristan'da yayımlanan *Silah* gazetesinde, “Biz kiminle istersek onunla dost oluruz. Ancak eşkıyalıkta devam ettiği sürece Bulgaristan ile dost olmayız. Aslanlar ancak kaplanlar ile akran olur. Aslanlardan oluşan bir ülke, bir büyük güç, Bulgaristan gibi bir kedi yavrusu ile arkadaşlık edemez.” şeklinde yer almaktadır. Bk. Ahmet Emin Yalman, **Modern Türkiye'nin Gelişim Sürecinde Basın (1831-1913)**, Çev. Birgen Keşoğlu, İş Bankası Yay., İstanbul 2008, s.100.

⁷ “Meşveret, Ezan, Mizan, Osmanlı, Terakki, Şura-yı Ümmet, Hürriyet, Kanun-ı Esasi, Hakikat, Enin-i Mazlum, İntikam, Yıldırım, La Foudre, Selâmet ...”, Hıfzı Topuz, **100 Soruda Türk Basın Tarihi**, I. Baskı, Mart 1973, Gerçek Yay. İstanbul s.40,41.

vesileyle döneminin sonlanmasına büyük katkı sağladıkları anlaşılmaktadır. Diğer yandan basın hayatında bu dönemde yaşanan zenginliği Ahmet Bedevi Kuran'ın düşünceleri dâhilinde yeniden ele almak gerekmektedir. Nitekim Kuran, paraya ihtiyaç duyan kimi kişi ya da çevrelerin bu dönemde hemen bir gazete çıkararak istediğine kavuştuğunun altını önemle çizmektedir. O, gelinen raddede ne zaman yeni bir gazete çıksa, toplumun “para için çıkarıyor, yarın on beş para aldığı gibi susar” şeklinde bilindik düşünceye kapıldığını belirtir⁸. II. Meşrutiyet dönemi İslamcılık ideolojisi, Küçük Sevil'in çalışmasında ifade ettiği üzere, bir yandan geçmişin değerlerini ön plana çıkarıp savunurken; diğer yandan döneminin akım ve eleştirilerine cevap vermekle meşgul olmuştur. Bu çerçevede Batı temelli bazı fikrî cereyanların sade bir lisanla halka sunulması temel amaç ve uğraş olarak karşımıza çıkmaktadır⁹. II. Meşrutiyet dönemi yayın organlarının çıkış maksatları tam olarak bilinmese de Koloğlu'nun “toplumun, halkın gerçeklerine kulak kabartma açılığını bir nebze dindirmiş olmaları” şeklinde ifade ettiği faydaları asla inkar olunamaz¹⁰.

Bu arayış ve çıkmazların sürdüğü dönemde bir kısım düşünür, yazar ise din ve şeriat kavramlarını ön plana çıkararak âdeta bunların bekçiliğini üstlendiklerini ilan etmişlerdir. *Beyânü'l-Hak* gazetesini de bu düşüncelerini ifade etmek ve yaymak maksadıyla çıkarmışlardır. II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi gerektiği yönündeki fikir birliği, ilk başlarda gazete uleması, yazarları ile İttihâd ve Terakkî Cemiyeti mensuplarının kol kola girmesini sağlamıştır. Bu ittifak, isyanın kan dökülmeden neticelenmesi için kışlalara “dinî hiciv yapacak kudrette heyetler” gönderilmesi şeklindeki uygulamayla devam etmiştir¹¹. Çok geçmeden Hamdi Yazır vesilesiyle isyanda “şeriat” tabirinin kullanılması ile kendi mecralarına girildiği yönündeki düşünceyle birlikte bu ittifak bozulmaya başlamıştır. Gazetede bu dinî argümanın, esas maksadı gizlemek amacıyla kullanıldığından dem vurulmuştur¹². Böylece II.

⁸ Ahmet Bedevi Kuran, **İnkılâp Tarihimiz ve İttihat ve Terakki**, İstanbul 1948, s.120.

⁹ Hülya Küçük Sevil, **İttihat ve Terakki Döneminde İslamcılık Hareketi, 1908-1914**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2005, s.13-14.

¹⁰ Orhan Koloğlu, **Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi**, Pozitif Yay., İstanbul 2006, s.86-87.

¹¹ “Asker Evlatlarımıza Hitabımız”, **Beyânü'l-Hak**, 11/29, s.668-673, 6 Nisan 1325 (19 Nisan 1909).

¹² Küçük Hamdi, “31 Mart Hadisesi”, **Beyânü'l-Hak**, II/34, s.789, 6 Temmuz 1325, (19 Nisan 1909).

Abdülhamid'i tahttan indirmek için ortak hareket edilen partinin, tahttan indirme sürecinde izlediği yol ve kullandığı argümanlar nedeniyle gazete tarafından sert bir şekilde eleştirildiği anlaşılmaktadır. Bu eleştirinin dozu ve sonuçları yukarıda bahsedilen dirsek temasının da kopmasına yol açmıştır¹³.

I.1. II. Abdülhamid'e İslamcı Muhalefet

1856 Paris Kongresi'nde Osmanlı topraklarının bütünlüğünün korunmasından yana olacakları teminatına rağmen İngiltere ve Fransa'nın Cezayir, Fas, Tunus, Kırım, Kıbrıs, Girit, Mısır ve Şarkî Rumeli'nin elden çıkmasına ses çıkarmadıkları hatta sebep oldukları görülmektedir. Bu durum her iki devlete olan güvenin de azalmasına neden olmuştur. Söz konusu toprakların kaybedilmesi bir tarafa, buralardaki Müslümanların görmüş oldukları eza ve zulme son vermek maksadıyla çare olarak İslam birliğinin tesis edilmesi görülmüştür. Dönemin şartları dahilinde bu vazife Osmanlı Devleti'ne düşmekteydi. Zira İslam devletleri içerisinde en güçlü yapıya sahip olanı Osmanlı Devleti'ydi. II. Abdülhamid bu düşüncenin etkisiyle her yıl binlerce Müslümanın ortak amaç, düşünce uğruna birleştiği Hac ibadetinde İslam birliği ve bu birliğin lideri anlayışına dair figürler kullanmaya başlamıştır. Ayrıca birlik ruhuna uygun ve basımına hız verilen dinî yayınlar en kısa sürede ilgili mahallere gönderilmiştir. Yıldız Sarayı'nın hafiyeleri, dünyada Müslümanların yaşadığı diğer uzak mahallere bu düşünce ve eserlerin taşınmasına aracılık etmiştir. Amaç oldukça basitti. Açık bir düşman hâline gelmiş, Haçlı dünyasına karşı Osmanlı sınırları dışındaki dünya Müslümanları ile zihinsel ve duygusal bir bağ tesis edilecekti¹⁴. Bu bağ, halk arasında “yedi evliya” kudretinde olarak zikir edilen II. Abdülhamid sayesinde sağlanacaktı¹⁵.

Bu süreçte II. Abdülhamid'in, Şeyh Ebu'l-Huda el-Şayyadî ve Ebu'l-Hasan Miraç Kaçar gibi önemli İslamcı düşünürlerince desteklendiği anlaşılmaktadır. Bunlardan ilki Arapların II. Abdülhamid'e yaklaşması noktasında çaba sarf etmiştir. Osmanlı hâkimiyeti altında yaşayan ve aynı

¹³ Ramazan Boyacıoğlu, “Beyanü'l-Hak'ta Ulema, Siyaset ve Medrese”, **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S 2, Sivas, 1998, s.51-91.

¹⁴ Caner Arabacı, “II. Abdülhamid'e İslamcı Muhalefet”, **Sultan II. Abdülhamid Dönemi, (Siyaset-İktisat-Dış Politika-Kültür-Eğitim)**, Edt. M. Bulut, M.E. Kara vd., İZÜ. Yayınları, No:26, İstanbul 2019, s.217-219.

¹⁵ Süleyman Kocabaşoğlu, **Sultan II. Abdülhamid, Şahsiyeti ve Politikası**, Vatan Yayınları, İstanbul 1995, s.321.

inanca sahip bir kavim olarak Araplar, İslam birliğinin tesisinde şüphesiz önemli bir yer işgal etmekteydi. İkincisi ise özellikle Şii-Sünni ayrımının giderilmesi, İslam dünyasında Osmanlı-İran birliğinin sağlanması amacı gütmüştür. Bu maksatla Farsça “İttihâd-ı İslâm” isimli bir risale dahi kaleme almıştır¹⁶. Ona göre İslam dünyasının bu iki kuvveti mezhep ayrımlarını bir kenara bırakıp birlikte hareket etmelidir.

II. Abdülhamid'e yönelik Osmanlı sınırları dışında yükselen bu tür desteklerin içerdeki İslamcı zümre tarafından sergilenmediği anlaşılmaktadır. Aslında tüm dünya Müslümanlarının içerisinde yer aldığı muazzam bir birlikteliği amaç edinen bu İslamcılar ile II. Abdülhamid ortak bir payda da birleşmekteydi. Fakat II. Abdülhamid'in ulemaya olan tutumu bu desteğin önünü kesmiştir. Elmalılı Ahmed Hamdi, Babanzâde Ahmed Naîm, Bediüzzaman Said-i Nursî ve Mehmed Akîf gibi pek çok İslamcı düşünceye sahip kişi II. Abdülhamid'i şiddetle eleştirmişlerdir. İstibdattan kurtuluşun çaresi olarak ise İttihâd ve Terakkî Cemiyeti'yle bir olmayı görmüşlerdir. Hakikatte Abdülhamid'in hallinde başarılı olmuşlarsa da kısa sürede *Volkan* gazetesinde ifade edildiği üzere “cemiyet istibdâdına” giden yeni bir sıkıntılı süreçle karşı karşıya kalmışlardır¹⁷.

II. Beyânü'l-Hak Gazetesi

II.1. Kuruluşu

Şerif Mardin'in de ifade ettiği üzere II. Abdülhamid, ilmiye mensuplarına özel bir güven duymamaktaydı¹⁸. Onun bu tutumu şüphesiz ilmiye sınıfı mensuplarınca oluşturulmuş bir savunma mekanizmasına yol açmıştır. Bugün kafamızı kurcalayan İslamcı, ilmiye sınıfına mensup kişiler ile İttihâd ve Terakkî Cemiyeti arasındaki dirsek temasının¹⁹ temel nedeni de bu ince tutum ve ona karşı geliştirilen politikadan ibarettir. Dolayısıyla Abdülhamid'in tahttan indirilmesi gizli saklı bir çok yayın organının günyüzüne çıkmasına fırsat vermiştir. Otuz yıl aradan sonra ilk kez 25 Temmuz 1908 tarihinde basın sansürsüz bir şekilde okuyucuyla buluşmuştur²⁰. II. Abdülhamid'in tahttan

¹⁶ Küçük Sevil, **a.g.t.**, s.33-34.

¹⁷ “millet eskiden esir-i istibdâd iken şimdi de esir-i cemiyet mi olacak”, **Volkan**, S 63, 04 Mart 1909.

¹⁸ Şerif Mardin, **Jön Türkler'in Siyasi Fikirleri**, İletişim Yay., İstanbul 1992, s.70-72.

¹⁹ İsmail Kara, **İslamcıların Siyasi Görüşleri**, İz Yay., İstanbul 1994, s.99-100.

²⁰ Server İskit, **Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları**, Başvekalet Basın Yayın Müdürlüğü Yay., İstanbul 1943, s.142.

indirilmesi, ulemânın da hoşuna gitmiş, çok geçmeden yeni idareyi desteklemeye başlamışlardır. Bu husustaki kanıyı en iyi Manastırlı İsmail Hakkı'nın “bitiyorduk, mahvoluyorduk, fakat elhamdülillah nusret-i ilahiye yetişti. Kahramanlar ortaya atıldı. Bir nesîm-i seher bütün meşâmm-ı ümmete hürriyet kokuları getirdi, kalpler galeyâna geldi, zâlimler şaşırıldı. Rüya zannettiler, yerden insanlar, gökten melekler hep birlikte çalıştı. O melunların hepsini sernigûn etti...²¹” şeklindeki düşünceleri ortaya koymaktadır. Bu düşüncedeki ulemanın büyük bir kısmı Mustafa Sabri öncülüğünde birleşip Cemiyet-i İlmiye-i İslamiye'yi kurdu²². Mardin'in, *Volkan ve İttihâd-ı Muhammediyye* ile birlikte zikrettiği ve “klasik İslamcılar ile çevresi” şeklinde adlandırdığı²³ bu üçüncü grubun yayın organı *Beyânü'l-Hak*'tır. 22 Eylül 1324 (M. 5 Ekim 1908) tarihinde ilk sayısı çıkan gazetenin çeşitli dönemlerde kapatılmakla birlikte varlığını 22 Teşrinievvel 1328 (M. 4 Kasım 1912) tarihine kadar devam ettirdiği anlaşılmaktadır²⁴. Maksatları ise oldukça açıktı. İttihâd ve Terakkî Cemiyetine (1908-1918) siyaseten bağlı olmak kaydıyla II. Abdülhamid döneminde görevini tam olarak ifa edememiş ulema artık harekete geçecek, Müslümanların dinî ihtiyaçlarını karşılayacak, medreselerin gelişmesine katkı sunacak, yanlış kimi düşünce ve davranışların ortadan kalkmasına zemin hazırlayacaktı²⁵.

II.2. Cemiyetten Gazeteye Geçiş

Osmanlı Devleti'nde basın ile alakalı iş ve işlemlerin takibi maksadıyla Maarif Nezaretine bağlı Matbuat Müdürlüğü kurulmuştur. Mevcut düzenlemeye göre açılması düşünülen dergi ya da gazeteye dair bilgileri içeren başvuru dilekçelerinin önce Matbuat Müdürlüğünden, akabinde ise Maarif Nezaretinden olumlu cevap alması şarttı. Bu durumdakilerin ise ancak padişahın onay alabilenleri yayın hayatına başlayabiliyordu²⁶.

I. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte tüm bu bürokratik işler hükûmete devredilmişti. Herhangi bir basın yayını organının açılmasına dair istekler

²¹ Kara, a.g.e., s.50-66.

²² **Türk Ansiklopedisi**, “Beyan'ül-Hak”, VI. Cilt, İstanbul 1968, s.270; Halis Ayhan, “Cemiyet-i İlmiye-i İslâmiyye”, **DİA**, VII. Cilt, İstanbul 1993, s.332.

²³ Şerif Mardin, **Türkiye'de Din ve Toplumsal Değişme Bediüzzaman Said Nursi Olayı**, Çev. Metin Çulhaoğlu, İletişim Yay., İstanbul 1992, s.78.

²⁴ Bk. Tablo 2.

²⁵ Mehmet Fatın Efendi, **Beyânü'l-Hak**, 1/1, 22 Eylül 1324 (M.5 Ekim 1908).

²⁶ Hasan Refik Ertuğ, **Türk Basını Nasıl Doğdu ve Gelişti**, Yeni Türkiye (Nebioğlu Yayınevi), İstanbul 1959, s.181.

hükûmete iletilecek ve ilgisine on beş gün içinde olumlu ya da olumsuz bir cevap verilecektir²⁷. Fakat bu durum oldukça kısa sürmüştür. Nitekim Mebusan Meclisinin kapatılması ve basına sansür uygulanması gibi olumsuzluklar basım faaliyetleri için gerekli olan izinlerin alınmasını zorlaştıran engeller izledi. Fakat II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte söz konusu olumsuzluklar ortadan kalktı; çok daha kolay bir dönem başladı. Öyle ki bir gazete ya da dergi çıkarmak için Matbuat İdaresinden izin almak yeterli hâle gelmiştir²⁸. Cemiyet-i İlmîye-i İslamiye de bu kolaylıktan hareketle II. Meşrutiyet'in ilanından sonra *Beyânü'l-Hak* gazetesini kurmuştur. Cemiyet devletin meşruiyetini korumak, hükûmeti dinî konularda desteklemek, halifeliğin yaşatılması, şeriatın devlet hayatında çok daha etkin uygulanması, İslam ahlak ve terbiyesinin yaşatılması, din öğretiminin yaygınlaştırılması, merkez ve taşra medreselerinin dönemin gereklerine göre ıslahı şeklindeki amaçlarını bu gazete vesilesiyle ifade etmeyi hedeflemiştir.

Tüm medrese öğrencilerinin tabii üyesi sayıldığı cemiyet, çok geçmeden ilim adamı, askeriye, mülkiye, maarif, teknik ve ticaret ile sanayi alanlarında pek çok üyesinin bulunduğu bir merkez hâline gelmiştir²⁹. Bu renklilikten mütevellid cemiyet, amaçları doğrultusunda ilim adamları başta olmak üzere askerî, mülki, adli, maarif, teknik, ticari ve sanayi alanında ehil kişilerin genel merkez üyesi sıfatıyla yönetimde yer almasını uygun bulmuştur³⁰. Bu durum cemiyetin döneminin sosyal, siyasi, ekonomik, idari ve elbette dinî konulara kulak kabarttığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Beyânü'l-Hak gazetesinin kuruluş maksadı bizzat Mehmet Fatin'in "Cemiyetimiz" başlıklı yazısında da ifade edildiği üzere kendilerine meşrutiyeti ilan eden ve bu hâliyle mutluluk veren İttihâd ve Terakkî Cemiyetine bağlı farklı düşüncelerin bir araya getirilerek ortak bir paydada birleştirilmesi, tüm Müslümanlara inancın esasının anlatılması, Müslümanların yaşadıkları ahlaki çöküntüden kurtarılması şeklinde özetlenebilir. Kısaca gazete meşrutiyetin ilanından dolayı duyulan sevinç ve gurur, bu durumun doğal bir gereği olarak ifadenin hür bir şekilde sergilenmesi ve nihayet en büyük boşluklardan biri olarak görülen İslami

²⁷ "Gazete çıkarmak için hükûmetten izin istenir. Hükûmet de 15 gün içinde izin verip vermeyeceğini bildirir" Bk. Topuz, **a.g.e.**, s.53.

²⁸ Bu hususta geniş bilgi için bk. Topuz, **a.g.e.**, s.97-101.

²⁹ Ayhan, **a.g.m.**, s.332.

³⁰ Ayhan, **a.g.e.**, s.332-333.

inanç ve akidenin var olan olumsuzluklarını gidermeyi düstur edinmiştir. Gazetede II. Abdülhamid döneminin pek çok olumsuzluğundan bahsedildikten sonra, bu dönemde en çok Müslümanların zarar gördüğünün altı çizilmiştir. Ermeni ve Rum tebaanın patrikhanelerinin varlığı nedeniyle çok daha rahat ve refahlı bir hayat sürdürdükleri belirtilerek âdeta Müslümanların öz yurtlarında garip kaldıkları ifade edilmiştir. Patrikhane gayrimüslüm tebaayı pek çok olumsuzluktan korumuş, kollamıştır. Bir bakıma gazete, Müslümanların da bu yönde bir savunmaya ihtiyaç duyduklarını ifade ederek bu rolü kendisine yüklemiştir³¹. Bunu elbette tek başlarına ifade edemeyeceklerini biliyorlardı. Bu nedenle gazetenin ilk sayısında cemiyetin kuruluş gayesi ve amaçları ile ilgili açıklamalar yapan Mehmet Fatin Efendi, öncelikle “Cem’iyet-i Siyâsiye-i Vatanîyye” olduklarını, ayrıca “İttihâd ve Terakkî Cemiyeti’ne” bağlı olduklarının altını çizmektedir³². Dolayısıyla siyaseten tüm Osmanlı vatanını kucaklayan ve bu maksatla İttihâd ve Terakkî ile aynı yolda yürüyen bir görünüm vermektedirler.

13 Nisan 1909 tarihinde vuku bulan ve tarihte 31 Mart Olayı³³ olarak adlandırılan hadise, İttihâd ve Terakkî Cemiyeti ile ulema arasındaki fikir ayrılığının da ilk işareti olmuştur. Nitekim Kara’nın da işaret ettiği üzere ilk sayılarda “Osmanlı İttihâd ve Terakkî Cemiyeti’ne merbû” olarak gösterilen cemiyet vurgusu, üç ay sonra “Cemiyet-i İlmiye-i İslâmiye’nin İttihâd ve Terakkî Cemiyeti’ne rabitası olmadığı ilânı” ile noktalanmıştır³⁴. Gazetede “Asker Evladlarımıza Hitâbımız” başlıklı yazı ile asker sükûnete davet edilmiştir. Askerlerin temel görevinin cihat olduğu ve bunun da meydana, serhatte olması gerektiğinin altı çizilmiştir. Oysa gazeteye göre 31 Mart’ta olan biten, meşruti yönetimi sonlandırmayı hedefleyen irticai bir harekettir. Asla dinî bir hareket değildir³⁵. İttihatçılar ile İslamcılar arasında yukarıda kısaca özetlendiği üzere oluşan kavga, her ne kadar iki grubun da sonunu getirmişse de günümüze kadar gelen ve bu çalışmada incelenmeye çalışılan siyasi, sosyal ve kültürel pek çok çıkmazın da oluşmasına sebep

³¹ Mehmet Fatin, “Cemiyetimiz”, *Beyânü'l-Hak*, C 1, S 1, s.6-7, 10-11.

³² *Beyânü'l-Hak*, 1/1, s.2.

³³ Ayrıntılı bilgi için bk. Sina Akşın, *Şeriatçı Bir Ayaklanma 31 Mart Olayı*, İmge Yayınları, Ankara 1994.

³⁴ Kara, *a.g.e.*, s.52.

³⁵ Ayhan, *a.g.m.*, s.332-333.

olmuştur³⁶. Bu ayırım gazete yazılarına da sirayet etmiştir. Öyle ki Mehmet Fatin Efendi, ilmî hüviyette bir cemiyet, “cemiyet-i dîniyye” olduklarını ifade etmiştir. Ayrıca gazetede yer yer risale ve vaazlar ile nasihatler vermek suretiyle Müslümanların dinlerine olan bağlılıklarının arttırılması amaçlanmıştır³⁷. Bu açıklamalardan sonra *Sırât-ı Müstakîm* ve *Şûrâ-yı Ümmet* gibi aynı çizgide yer alan bazı basın organlarından gelen tebrik mesajlarına ve bunlara verilen cevaplara rastlanmaktadır³⁸. Dolayısıyla *Beyânü'l-Hak* gazetesinin 31 Mart Olayı'nın başından beri takınmış olduğu tutum, hareketi tanımlama ve şiddetle eleştirmesinin, dönemin aynı çizgide yayın faaliyetinde bulunan gazetelerini de etkilediği söylenebilir. Bu yönüyle âdeta bir öncü vasfıyla olay hakkında *Sırât-ı Müstakîm*, *Sabah*, *Tercümân-ı Hakikat* ve *Yeni Gazete* gibi yayın organlarının yazılar kaleme almasına vesile olmuştur³⁹.

II.3. Bir Gazete Adı Olarak “Beyânü'l-Hak”ın Etimolojik Tahlili

Köken bakımından bu ismin irdelenmesi elbette güç değildir. Beyân kelimesi “anlatma, açık bir şekilde söyleme, bildirme” manasına gelmektedir⁴⁰. Hak ise “doğru, gerçek, her sabit ve doğru olan şey” anlamındadır. Ayrıca “bir şeyi hikmetin gereğine uygun olarak icat eden, bundan dolayı hak Allah'ın bir ismi veya sıfatı” ile “bir şeye aslına uygun ve doğru olarak inanma, bu şekilde kazanılmış inanç, bilgi” şeklinde İslam inancını kastettiği görülmektedir⁴¹. O hâlde *Beyânü'l-Hak*, “sözün doğru ifadesi” ve “Hak kelamı İslam'a bağlılık ve layıkıyla inanma” şeklinde açıklanabilir. Bu izah, gazetenin ilk sayısında da gayet açık bir şekilde ifade edilmektedir. “...Beyânü'l-Hak... hasılı, hayrı şerden tefrik ve temyîzde açıkça beyân husûsunda çekinmemelidir... hak beyânından asla uzak ve sâkit olmamalıdır... el-hasıl Beyânü'l-Hak, hak ve hakîkatten asla sükût etmemeli...” şeklinde gazetenin daima doğruyu söylemesinin gerekliliği üzerinde durulmaktadır⁴². Gazete, her ne olursa olsun hak için daima doğruyu

³⁶ Şerif Demir, “Beyânü'l-Hak Mecmuası ve Hamdi Efendi”, *Türkiyat Mecmuası Dergisi*, S 32, Konya 2012, s.321-322.

³⁷ *Beyânü'l-Hak*, 1/1, s.11, 22 Eylül 1324 (5 Ekim 1908).

³⁸ “Beyânü'l-Hak'ın yayınlanması vesilesiyle tebriklerini ileten “Sırât-ı Müstakîm” ve “Şûrâ-yı Ümmet” mecmualarına teşekkür yazısıdır.”, *Beyânü'l-Hak*, 1/2, s. 15, 29 Eylül 1324 (12 Ekim 1908).

³⁹ Ayhan, a.g.m., s.332-333.

⁴⁰ “beyân”, Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat (Eski ve Yeni Harflerle)*, 19. Baskı, Aydın Kitabevi Yay., Ankara 2002, s.94.

⁴¹ Mustafa Çağrıncı, “Hak”, *DİA*, 15. Cilt, İstanbul 1997, s.150-151.

⁴² *Beyânü'l-Hak*, 1/1, s.9-10, 22 Eylül 1324 (5 Ekim 1908).

söyleme ve İslami inanç esaslarını aslına uygun bir şekilde yaşatma kaidesiyle kurulmuştur. Haftalık olarak yayımlanan gazete toplamda 7 cilt, 182 sayıdan ibarettir. Gazetenin imtiyaz sahipleri 1. sayıdan 44. sayıya kadar Şehrî Ahmed Râmiz, 44-182 sayıları için Nasuh Efendizâde Mustafa Asım Efendi'dir. 5 Ekim 1908 tarihinde ilk sayısı çıkan gazetenin çeşitli dönemlerde kapatılması gündeme gelmişse de varlığını 4 Kasım 1912 tarihine kadar devam ettirmiştir⁴³.

Öte yandan gazetenin 7 cilt mi, 8 cilt mi olduğu hususu tartışmalı bir durumdur. Duman ve Akbaba'nın çalışmalarında 8. ciltten bahs olunmaktaysa da bu cilde dair bir bilgiye erişilememiştir. Nitekim gazetenin 7. cildinin sonlarında "Karîn-i Kirâma İhtâr" başlıklı yazıda okuyuculara 7. cildin sona erdiği ve 183. sayı ile birlikte 8. cilde geçecekleri beyan edilmişse de gazete sayılarının yer aldığı arşiv ve merkezlerde 8. cilt ve 183. sayıya tesadüf edilmemiştir⁴⁴.

Yazarlarını müderris, medrese talebesi, din adamı ve muallimlerin oluşturduğu gazete; dinî, ilmî, edebî, siyasi ve fennî konularda işlenmiş makale ve şiirlerden müteşekkildir. Gazete "Makalât-ı dîniyye, ictimâiyye ve târihiyye, kısm-ı edebî ve müteferrika" olmak üzere toplam üç ana bölümden ibarettir. Bu bölümlerde Mahmud Kemal [İnal], Mehmed Esad, Mehmed Arif, Bursalı Mahmed Tahir, Elmalılı Hamdi [Yazır], Konyalı Mehmed Vehbi, Mustafa Sabri, Mehmed Fatin ve Ömer Nasuhi [Bilmen] gibi dönemin oldukça güçlü sayılacak İslamcı kalemlerinin yazıları yer almaktadır⁴⁵. Bu yönüyle *Beyânü'l-Hak* gazetesi İslami kimliğiyle ön plana çıkan kişilerin altında toplandıkları bir şemsiye rolünü üstlenmiştir. Ayrıca gazetenin Fatma Mağrube, Fatma Nazihe ve Şerife Naim isimli üç kadın yazarı da bulunmaktadır⁴⁶.

Gazetenin basımında kendisine ait bir matbaasının olmaması nedeniyle o dönemde pek çok dergi ve gazetenin yaptığı gibi İstanbul'daki çeşitli matbaalardan faydalandığı görülmektedir. Sayılarının tamamı incelendiğinde gazetenin aşağıdaki tabloda görüleceği üzere dokuz farklı matbaada basıldığı anlaşılmaktadır.

⁴³ Ayhan, a.g.m., s.332.

⁴⁴ *Beyânü'l-Hak*, 7/182, s.3191.

⁴⁵ Ekrem Bektaş, "Beyânülhak", *DİA*, VI. Cilt, İstanbul 1992, s.34-35.

⁴⁶ Fatma Mergübe, "İttihâd Edelim", *Beyânü'l-Hak*, 1/4, s.70.

Tablo 1. *Beyânü'l-Hak* Gazetesinin Basıldığı Matbaalar.

Sıra No	Gazete Sayıları	Gazetenin Basıldığı Matbaalar
1	1-20. Sayılar	Mahmut Bey Matbaası
2	21-32. Sayılar	Vezirhan Bekir Efendi Matbaası
3	33-39. Sayılar	Dersaâdet Ahmed Saki Bey Matbaası
4	40-47. Sayılar	Dersaâdet Ruşen Matbaası
5	48-58. Sayılar	Tanin Matbaası
6	59-95. Sayılar	Mahmut Bey Matbaası
7	96-115. Sayılar	Şirket-i Tabiiyye Matbaası
8	116-133. Sayılar	Dersaâdet Vezirhan Matbaası
9	134-140. Sayılar	Osmanlı Meziyyeti İktisadiyye Matbaası
10	141-182. Sayılar	Tevsîi Tıbaat Matbaası

II.4. Beyânü'l-Hak Gazetesine Dair Bazı Teknik Bilgiler

II.4.1. Gazetenin Dili

Beyânü'l-Hak gazetesinin dili Osmanlı Türkçesi idi. Osmanlı Türkçesi, dil yapısı gereği yazıların pek çoğunda Arapça, Farsça tamlama ve ibareler yer alsa da genelde dönemin yaygın olarak kullanılan dil ve anlatım üslubuna uygundur. Bu nedenle zaman zaman gazetede dil kaideleri ile ilgili yazılara da rastlanmaktadır⁴⁷. Ayrıca siyasi, sosyal ve askerî meseleleri konu edinen haberlere dair gazeteye gönderilen telgraf ve mektupların da farklı dillerde olduğu anlaşılmaktadır. Diğer taraftan gazetede okunmasının uygun görüleceği düşünülen kimi Arapça yazılara da tesadüf edilmektedir. Bunların çeviri metinler oldukları, başlıklarının Arapça, metinlerinin ise Türkçe olmasından anlaşılmaktadır. Gazetenin Arapça'ya özel bir ilgi duyduğu muhakkaktır. Bu ilgi elbette sebepsiz değildi. Nitekim dinin temeli olan Kur'an'ın tam olarak anlaşılabilmesi için Arapça'nın iyi derecede bilinmesi

⁴⁷ “Medeniyet, Müessis-i Medeniyet Olan İslam–Ulema Meslek İlmi”, *Beyânü'l-Hak*, 1/10, s.212; Ayrıca bk. “Tarîk-i Tadrîsin Ber-Vech-i Âtî Islâh ve Tesviyesine”, *Beyânü'l-Hak*, 1/15, s.322.

elzemdi⁴⁸. Gazetede yer yer Arapça-Farsça metin, şiir ve manzumelere yer verilmesinin nedeni de budur⁴⁹.

II.4.2. Haber Kaynakları

Gazetenin genellikle haber kaynağı bakımından “Osmanlı Ajansı”nın telgraflarından istifade ettiği söylenebilir⁵⁰. Akbaba’nın tespit ettiği üzere kaynaklığına başvurulmuş diğer gazete ve dergiler arasında; *Levant Herald*⁵¹, *El-Müeyyed*⁵², *Frankfurt*⁵³, *Times*⁵⁴, *El-Arab*⁵⁵, *Daily Telgraf*⁵⁶, *El-İlim*⁵⁷, *el-Mukattam*⁵⁸, *el-Hilal*⁵⁹, *Odia Veremia*⁶⁰, *El-Mukattam*⁶¹, *Azadamard*⁶² gibi uluslararası yayın organları da yer almaktadır⁶³. *Maşrık-ı İrfan*⁶⁴, *Sabah*⁶⁵, *Tanin*⁶⁶, *Müsavat*⁶⁷ başta olmak üzere *Tan*, *Yeni*, *Balkan*, *Rumeli*, *İttihad*, *Hakikat*, *İkdam*, *Ahenk*, *Yeni Asır*, *Sırat-ı Müstakim*, *Hak Yolu*, *Mizan*, *Bursa*, *Serbesti* gibi Osmanlı topraklarında yayın yapan pek çok gazete de yer yer haber kaynağı olarak kullanılmıştır. Bu gazetelerin özellikle uluslararası nitelikte olanlarında “Müslümanlar” ana başlığı altında meşrutiyetin ilanı başta olmak üzere değişik siyasi, sosyal ve dinî konular haber olarak seçilmiştir.

⁴⁸ “Arapçanın Tahsilindeki Mecbûriyet”, **Beyânü'l-Hak**, 4/104, s.1930; “Medrese”, **Beyânü'l-Hak**, 4/104, s.1934.

⁴⁹ **Beyânü'l-Hak**, C I, s.172, 215, 560, C II, 839, C III, 1251, 1463, 1510, C IV, 1576, 1589 vb. sayfalar.

⁵⁰ **Beyânü'l-Hak**, 6/137, s.2459, 4 Teşrinisani 1327 (11 Kasım 1911); Şeref Akbaba, **II. Meşrutiyet Dönemi Türk Basın Tarihinde Beyanül Hak Gazetesi**, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1997, s.45.

⁵¹ **Beyânü'l-Hak**, C I, s.14.

⁵² **Beyânü'l-Hak**, C I, s.22.

⁵³ **Beyânü'l-Hak**, C I, s.73.

⁵⁴ **Beyânü'l-Hak**, C I, s.174, 342; **Beyânü'l-Hak**, C V, 2618.

⁵⁵ **Beyânü'l-Hak**, C III, s.1279.

⁵⁶ **Beyânü'l-Hak**, C III, s.1358.

⁵⁷ **Beyânü'l-Hak**, C IV, s.1835.

⁵⁸ **Beyânü'l-Hak**, C V, s.2001.

⁵⁹ **Beyânü'l-Hak**, C V, s.2225.

⁶⁰ **Beyânü'l-Hak**, C V, s.2285.

⁶¹ **Beyânü'l-Hak**, C V, s.2347.

⁶² **Beyânü'l-Hak**, C VI, s.2490.

⁶³ Akbaba, a.g.t., s.52.

⁶⁴ **Beyânü'l-Hak**, C III, s.1492.

⁶⁵ **Beyânü'l-Hak**, C I, s.146.

⁶⁶ **Beyânü'l-Hak**, C II, s.714-718; **Beyânü'l-Hak**, C VI, s.2602-2605; **Beyânü'l-Hak**, C VII, s.3094.

⁶⁷ **Beyânü'l-Hak**, C VII, s.2868.

II.4.3. Gazete Sayılarının Yer Aldığı Merkezler

Ülkemiz, genellikle tarihsel hüviyete sahip Osmanlı dönemi arşiv vesikasının yanı sıra edebiyat dalında da oldukça fazla eserin bulunduğu kütüphane, merkez ve arşive sahiptir. Bu arşivlerin her birindeki maddî, manevî kültür envanteri farklılık göstermektedir. Fakat muhtemel eksik nüshaların tamamlanması veya bir serinin oluşmasındaki faydaları yadsınamaz. *Beyânü'l-Hak* gazetesi nüshaları bu bakımdan ele alındığında Duman'ın çalışmalarıyla⁶⁸ öğrendiğimiz üzere başvuru merkezlerinin kimisinde eksik, kimisinde ise tamdır.

Tablo 2. Beyânü'l-Hak Gazetesi Sayılarının Ülkemizde Yer Aldığı Merkezler.

Beyânü'l-Hak Cemiyet-i İlmiye-i Osmâniyenin neşri-efkârıdır. Pazartesi günleri neşrolunur. Dinî, edebî, siyasi ve fennî haftalık gazetedir. Çıkaran: Cemiyet-i İlmiye-i Osmâniye. Sâhib-i imtiyâz: Şehri Ahmed Efendi-Nasuh Efendizade Mustafa Âsım. Müdür-i Mes'ûl: Ahmed Fatih Efendi-Muammerzâde Mehmed Ali-Kilisli Münir. Sermuharriri: Mustafa Sabri. İstanbul, Yeni İkdâm Matbaası, Mahmut Bey Matbaası. 19x27 (Haftalık) 22 (Eylül 1324 R.1325; H.22 Teşrin I 1328 R./1330 H., I-V, 1-182						
Sayfa No	Sıra No	Arşiv Adı	Fon Kodu	Sayfalar	Tarih	Not
181	0234	AEK ⁶⁹	38	I-V, 1-182	22 Eylül 1324/R 1325 H-22 Teşrin I 1328 R/1330H	Teşrin I: Ekim
182	0234	BDK ⁷⁰	0.579	I-VI, 1-42, 57- 78,88; 121,122; 124-126; 128-135	22 Eylül 1324R/1325H- 1327	R: Rumi H: Hicri
		BİHK ⁷¹	6700	I-IV, 1-67, 78-85, 88-90, 101, 105, 108, 111, 122-130, 132, 136-139	22 Eylül 1324- 1327	
		BK ⁷²	0.106	I-III, 1-182	22 Eylül 1324 R/1325 H22 Teşrin I 1328 R/1330H)	

⁶⁸ Hasan Duman, **Başlangıcından Harf Devrimine Kadar Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ve Gazeteler Bibliyografyası ve Toplu Kataloğu, 1828-1928**, Cilt I, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara 2000, s.181-182.

⁶⁹ AEK: Atıf Efendi Kütüphanesi, İstanbul.

⁷⁰ BDK: Beyazıt Devlet Kütüphanesi, İstanbul (B: Mecmua Bölümü, G: Gazete Bölümü, K: Mecmua Bölümü (Küçük Boy), Kit: Kitap Bölümü, NSS: Necmeddin Sahir Sılan Koleksiyonu, O: Mecmua Bölümü (Orta Boy).

⁷¹ BİHK: Bursa İl Halk Kütüphanesi, Bursa.

⁷² BK: Atatürk Kitaplığı (Belediye Kütüphanesi), İstanbul.

MURAT ALANDAĞLI

	EAÜ ⁷³	126	1-52, 55-56, 58-62, 76-79, 82-83, 89, 104-112, 114-140, 142-153, 173	22 Eylül 1324R/1325H-1327R	
	HTU ⁷⁴	16/1-7	I-V, 1-182	22 Eylül 1324R/1325H/22 Teşrin I 1328R/1330H	Yayın 5 yılda 7 cildir. I-II. 1-52 ve V-VII. 105-182'nin fihristleri vardır.
	İÜE ⁷⁵	SA112 (63/6092, 6363)	1, 1-52	22 Eylül 1324R/1325H-1326	27-52. sayılar 6/6363'tedir.
	İMK ⁷⁶	3.3113 / 9.26	1-50, 51-104	22 Eylül 1324-22 Şubat 1325/ 1 Mart 1326-21 Mart 1327	1-50'ler 3.3113'te /51-104'ler 9.26'dadır.
	İSAM ⁷⁷	524	I-V, 1-182	22 Eylül 1324 R/1325H-22 Teşrin I 1328R/1330H	
	MİL ⁷⁸	1956 SB 350	I-V, 1-182	22 Eylül 1324-22 Teşrin I 1328	
	MK ⁷⁹	488-490	I-III, 1-78	22 Eylül 1324- Eylül 1326	
	SK ⁸⁰	HIG.2471-72	I-II, 1-59	22 Eylül 1324- Eylül 1326	
	TGK ⁸¹	-	I-VIII, 1-182	22Eylül 1324R/1325; H-22Teşrin I 1328 R/1330H	
	TİTE ⁸²	-	6, 20, 27, 29	Eylül 1324-23 Mart 1325	
	TTK ⁸³	-	I-VII, 1-51, 54-63, 66-72, 76, 78-87, 89-100, 102-104, 108-112, 115-116, 125-126, 128, 132-135, 137-164, 166	Eylül 1324R/1325H-1328R/1330H	

⁷³ EAÜ: Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, Erzurum.

⁷⁴ HTU: Hakkı Tarık Us Kütüphanesi, İstanbul.

⁷⁵ İÜE: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul.

⁷⁶ İMK: İzmir Milli Kütüphane, İzmir.

⁷⁷ İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul.

⁷⁸ MİL: Millî Kütüphane, Ankara.

⁷⁹ MK: Millet Kütüphanesi, İstanbul.

⁸⁰ SK: Süleymaniye Kütüphanesi.

⁸¹ TGK: Akşam Gazetesi Kütüphanesi (Tercüman Gazetesi), İstanbul.

⁸² TİTE: Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Kütüphanesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Ankara.

⁸³ TTK: Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Ankara.

Gazete, meraklıları için her biri 26 sayı olan 7 cilt ve 3192 sayfalık bir külliyyattır. 1, 2. ile 35'ten 182. sayıya kadar olan nüshaları 16; 3'ten 34. sayıya kadar olanları ise 24 sayfa olacak şekilde yayımlanmıştır. Logosunda “dinî, siyasî, edebî, fennî (meselelerde) pazartesi günleri neşr olunur haftalık gazetedir” şeklinde izahın yapıldığı gazetenin Ramazan ve Kurban Bayramı haftalarında basılmadığı anlaşılmaktadır⁸⁴.

Akbaba, yukarıdaki tabloda yer verilen başvuru merkezleri haricinde ülkemizde gazete sayılarının yer aldığı bazı başka koleksiyonları da tespit etmiştir⁸⁵. Ayrıca gazetenin bir sayısının nüshası olması muhtemel bir örneğine de Devlet Arşivleri Yıldız Perakende Gazete Fonu'nda tesadüf edilmiştir. Tam olmayan bu nüshasının mündericatinin tetkikiyle söz konusu belgelerin 170. sayıya ait gazete sayfaları olduğu anlaşılmıştır⁸⁶.

Tablo 3. Ülkemizde *Beyânü'l-Hak* Gazetesi Nüshalarının Tespit Edildiği Diğer Kataloglar.

Sıra No	Arşiv Adı	Sayıları	Tarih	Not
1	Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi	I-VII, 1-182	22 Eylül 1324R/1326H-22 Teşrin 1329R/1330H	
2	Ali Haydar Haksal Özel Kütüphanesi	I-VIII, 1-182	22 Eylül 1324R/1326H-15 Teşrin 1329R/17 Zilkade 1330H	Bu koleksiyonda 172, 129, 171, 173, 174, 175 ve 182. Sayılar mevcut değildir.
3	Ali Haydar Haksal Özel Kütüphanesi	I-II, 1-52	22 Eylül 1324R/1326H- 8Mart 1326R/9 R.Evvel 1328H	

⁸⁴ “Gazetemiz gelecek nüshası yevm-ı arifeye tesadüf edeceğinden bir hafta intişar etmeyecektir”, *Beyânü'l-Hak*, 4/79, s.1528, 13 Eylül 1326 (26 Eylül 1910).

⁸⁵ Akbaba, *a.g.t.*, s.32.

⁸⁶ **Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)**, Yıldız Perakende Gazete (Y.PRK. GZR), 57/28, 1-6, (T.05.08.1912).

En az 16 ve en çok 32 sayfa olarak yayımlanan gazetede cilt, sayı ve takvim bilgileri mündericat bölümünün girişinde verilmiştir. Tüm ciltlerin sonunda gazetenin genel fihrist bilgileri yer almaktadır. Gazetede 141. sayıya kadar yazıların kaçınıcı sayıya ait oldukları belirtilmezken; bu sayıdan sonra sayfaların üstünde sayı bilgisine yer verilmiştir. 27x30 ebadındaki bu sayfaların tamamı iki sütun olacak şekilde tasarlanmıştır. Fakat dikkatle incelendiğinde son sayfasının tek sütun şeklinde yayımlandığı görülmektedir.

II.4.4. Gazetenin Tasarım, Fiyat ve Tirajı

Gazetenin mizanpajına, yani tasarım ve düzenlenmesine bakıldığında kapağın ortasına *Beyânü'l-Hak* ibaresinin yazıldığı görülmektedir. Bunun solunda “rütbelerin en üstünü ilim rütbesidir” anlamındaki “Rütbetü'l-ilm-i ale'l-rütebi”, sağında ise “hikmetin başı Allah korkusu” anlamındaki “Re'sü'l-hikmeti mehâfullah” ibarelerine yer verilmiştir. Dönemin şartları dâhilinde ancak çizgi motiflerle ayrıştırılan alt ve üst kısımlarda ise “Cemiyet-i İlmiye-i İslâmiye'nin nâşir-i efkârıdır” ve “dinî, ilmî, siyasî, edebî haftalık gazetedir” şeklinde bilgilere yer verilmiştir. Sayfalardaki yazılar, bazen bir çizgi ile ayrılmış bazen de simetrik bir bakış açısıyla herhangi bir çizgiye gerek kalmadan ayarlanmıştır. Kimi zaman bazı yazıların sonuna çiçek resimleri konulmuştur. Yazar isimleri ise her yazının sonuna eklenmiştir.

Gazete yazıları iç-dış meseleler ile edebî ve dinî muhtevalılar gibi önemli ana başlıklar çerçevesinde sınıflandırılmıştır. 182. sayı gazetede resmin kullanıldığı tek sayıdır⁸⁷. Gazetenin hitap etmiş olduğu okuyucu kitlesinin resimlere yer verilip verilmemesi konusundaki düşüncesini dikkate aldığı anlaşılmaktadır. Nitekim tek bir resmin gazetede basılması üzerine takipçilerinden kısa sürede tepkiler gelmiş ve yöneticileri açıklama yapmak zorunda kalmıştır⁸⁸.

Gazetenin fiyatı ve iletişim adresine dair bilgileri bugün de olduğu gibi ilk sayfadan edinmek mümkündür. İstanbul'da adedinin 50 para olduğu öğrenilen gazetenin merkez, taşra ve yabancı devletler dâhilinde frank bazında uygulanan üç ayrı fiyat etiketine rastlanılmaktadır. Bu etiketlerde abonelik

⁸⁷ *Beyânü'l-Hak*, 5/114, s.2010, 30 Mayıs 1327 (12 Haziran 1911).

⁸⁸ Beyân-ı mazeret başlığıyla “Beyânü'l-Hak'ın (114 nolu nüshasında kuş resmi bulunduğu, gayri münasip olduğuna dair bazı ihtarlar aldık. Okurlarımızın ihtarına teşekkür eder ve mezkur resmin, sehvi mürettip olarak konulduğu ve pek küçük olduğu için görülemediğinden beyan-ı mazurat eyeriz.” şeklindeki yazı derginin 113. nüshasında yer alan kuş resmi ile ilgili okuyucuların aydınlatılması hususunu ele almaktadır.

fiyatları altı aylık ve yıllık olmak üzere iki ayrı kategoride değerlendirilmiştir. Bu çerçevede İstanbul için 6 aylık abonelik fiyatının 40, bir yılının ise 75 kuruş olduğu görülmektedir. Vilayetler yani taşra için bu rakamlar 45 ve 85 kuruş olacak şekilde değişmiştir. Yabancı ülkelerdeki satış fiyatı ise frank cinsinden belirlenmiştir⁸⁹. Gazetenin bu fiyatları elbette yayım hayatı boyunca sabit kalmamıştır. 27. sayıdan itibaren oldukça önemli sayılabilecek oranda bir indirim gerçekleştirilmiştir. Bu indirim devletin içinde bulunduğu şartlar göz önüne alındığında yeni okuyucuları cezbetme ve alım gücü düşen abonelerini en azından elde tutma maksadından kaynaklanmış olmalıdır.

Tüm basın organlarında olduğu gibi *Beyânü'l-Hak* gazetesinin de bazı etkin gelir kalemleri vardı. Abone ücretleri ve haftalık satış hasılatından oluşan bu gelirler dışında (en azından tetkik ettiğimiz ölçüde) reklam veya ilan gelirleri bulunmamaktadır. Reklam ve ilan alımı, ücretlendirilmesi gibi hususlara dair herhangi bir açıklamanın olmadığı gazetenin arka sayfasında yer yer bazı kitap tanıtımlarına yer verildiği görülmektedir. Fakat bu tanıtımlardan herhangi bir ücret alınıp alınmadığı anlaşılamamaktadır. Gazetenin yayın ilke ve politikaları gereği kendi ilmî ve itikadî düşüncesine yakın yayınlara dair haberleri bedelsiz olarak okurlarıyla buluşturduğu düşünülebilir. Diğer taraftan zaman zaman tirajı arttırmak amacıyla gazetenin abone teşvik yarışmaları düzenlediği görülmektedir. Bu yarışmalarda okuyuculara Arapça beyitler sorulmuş ve doğru cevaplayanlar arasında çekiliş yapılmıştır⁹⁰.

Okur sayısı tam olarak tespit etmek mümkün olmasa da Akbaba'ya göre gazetenin on beş bin civarında bir okuyucu ve taraftar grubu bulunmaktadır. Kendisi bu tahmine, gazetenin Cemiyet-i İlmiyenin yayın organı olması ve

⁸⁹ Yabancı devletler açısından bakıldığında altı aylık 6.5 frank ve yıllık ise 18 frank şeklinde etiketlenmiştir. Söz konusu dönemde bir frank 4,39 lira/22,44 kuruşa karşılık gelmektedir. Vedat Eldem, **Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay, Ankara 1971, s.210-211.

⁹⁰ “İnegöl'den Saraybosnalı Semizzade Elhac Mehmed Efendi tarafından Beyânü'l-Hakk'ın idarehanesine bir buçuk senelik abone bedeli ile iki beyit gönderildiği; bu beyitlerden ilkini sarf ve nahiv kaidelerine en güzel şekilde uygulayarak Osmanlı Türkçesine tercüme eden kişiye bir senelik, ikinci beyti ise نالنى (nâleni) kelimesinin failini bulmak şartıyla tercüme eden kişiye altı aylık abonelik verileceği, iki beyit bir kişi tarafından en iyi şekilde cevaplanırsa o zaman cevabı verene bir buçuk senelik abone verileceği bildirilmektedir”, **Beyânü'l-Hak**, 4/101, s.1878, 21 Şubat 1326 (6 Mart 1911).

medrese öğrencilerinin bu cemiyetin doğal üyeleri olmasından hareketle eriştiğini vurgulamaktadır⁹¹.

III. Beyânü'l-Hak Gazetesinde Ele Alınan Konulara Bakış

Özetleri dâhilinde gazetede ele alınan sosyal, kültürel, siyasi, dinî ve edebî muhtevalı yazıların tamamı burada başlıklar hâlinde ele alınamamıştır. Bu nedenle daha ziyade dönemin ruhuna sirayet etmiş ve kalem vesilesiyle vücut bulmuş bazı önemli olaylar ön plana çıkarılmıştır. Bu durum gazete yazılarının iyi-kötü, önemli-önemsiz şekilde kategorize edildiği anlamına gelmemelidir. Sadece gazetede çok daha sık dile getirilen olayların belirli bir disiplin dâhilinde incelenmesi zaruretinin bir sonucu olarak görülmelidir.

III.1. İç Politikaya Dair Konular

III.1.1. İstibdat'a Bakışı

Gazete, I. Meşrutiyet'in ilanından II. Meşrutiyet'in ilanına kadar olan dönemi "İstibdâd dönemi" olarak ifade eder. II. Abdülhamid'in 93 Harbi nedeniyle Meclis'i kapatması olayından II. Meşrutiyet'in ilanına kadar süren bu dönem elbette basın üzerinde de derin yaralara neden olmuştur. Nitekim daha ilk sayısının "Beyânü'l-Hak'ın Mesleği" başlıklı yazısında Mustafa Sabri, istibdada karşı olduklarını ifade etmektedir⁹². II. Abdülhamid ise "müstebid" olarak görülmüştür. "Devr-i Hamîdi de ahâli hükûmet me'mûrlarından görmüş olduğu zulümden bîzâr ve şiddet-i mu'âmeleden son derece müte'essir olmuşlardı... Adâlet ve müsâvâta ri'âyet olunmadığı gibi, hürriyet-i kelâm dahi yok idi. Hafîyye belâsından kimse ağız açamaz, hakkı söyleyemez, hatta iki ahbâb birbiriyle serbestçe konuşamazdı..."⁹³ şeklinde dönemin sıkıntılı yanlarına dikkat çekilmiştir.

"Hükûmet-i istibdâd adaleti bir cinayet olarak addetmektedir. Vatani sevenleri, hatta vatan lafını ağzına alanları cinayetle itham etmekte, erbâb-i namusu hafîyyeliğe teşvîk ve mecbûr, beytü'l-mâli hafîyyelere tahsîs ediyordu. Kitapların yağma, kitapçıların mahv olduğunu seyrediyordu. Rüşvet meşrû' idi"⁹⁴ diyerek istibdat döneminde adalet kavramının işlemediği, vatan, yurt kavramının ağza alınmasının dahi yasak olduğu, dürüst insanların

⁹¹ Akbaba, a.g.t., s.13-14.

⁹² **Beyânü'l-Hak**, 1/1, s.2.

⁹³ **Beyânü'l-Hak**, 3/77, s.1485.

⁹⁴ **Beyânü'l-Hak**, 1/3, s.13.

etraflarındaki baskılar nedeniyle hafiyeliğe zorlandıkları, devlet hazinesinin âdeta hırsızların elinde olduğu belirtilmiştir.

Gazete, istibdat karşıtlığı politikasını bazen de edebî bir yolla sergilemiştir. Nitekim Mehmet Zeki'nin bir şiirinde sokaklarda günlük rızkını çıkarmaya çalışan dilencilerin istibdat taraftarı oldukları düşünülen kişilerce hor görülmesi ve hakaret edilmesi ele alınmıştır. Böylece edebî bir dille istibdat taraftarlarının insanların geçimlerinin tesisine mani oldukları vurgulanmaya çalışılmıştır⁹⁵. Ermenekli Safvet'in "Düşünceler" isimli yazısından da anlaşılacağı üzere gazetenin istibdat eleştirisi, köylüden alınan ağır vergiler, iş, meslek ahlakı ve becerisi olmayan devlet memurları ile özgürlük kavramı çerçevesinde belirginleşmiştir⁹⁶. Bu durumun elbette Müslümanların itikadî hayatlarına olan etkileri de unutulmamalıdır. Nitekim istibdat düzeni ve uygulamalarının memleketi getirdiği durum ve mecradan din-i İslam'ın sorumlu görülmesinin de oldukça sakıncalı olduğu dile getirilmiştir⁹⁷. Haliyle dinî itikadın değil, siyasi merci ve makamın tüm olan bitenden mesul olduğu vurgulanmıştır.

III.1.2. 31 Mart Olayı'nın Ele Alınışı

31 Mart Olayı, Selanik'ten gelen Avcı Taburları'nın 13 Nisan 1909 tarihinde ayaklanarak II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesine giden süreci başlattıkları tarih olarak bilinir. Bu olay hâliyle basın hayatını da etkilemiştir. Nitekim bu çerçevede *Beyânü'l-Hak* gazetesi de yayın hayatına iki ay ara vermiştir. Sükûnetin sağlanmasını müteakip yayınlanan 29., 30. ve 31. sayılarda olaya dair yazılar geniş bir yer kaplar. Gazetede "Asker Evlatlarımıza Hitabımız" başlığıyla yayımlanan yazıda özellikle "şeriat isteriz" şeklindeki hitap eleştirilir. Askerin bu yöndeki talebinin daha ziyade ulemanın işi olduğu belirtilir. Askerin işi, bilindiği üzere Hak yolunda cenk etmektir. "Şeriatı bilmenin, istemenin yolu vardır, şeriat isteriz diye memleket-i ihtilale mi verirler. Vatanımız istibdat devrinin tahrip edici sadmeleri ile pek hasta düşmüştür... Şimdi âdeta can çekişen... Ölüm hâlindeki hastanın başında en mukaddes kelimeler ile gürültü patırtı etmeye gelmez..."⁹⁸ şeklindeki açıklamayla askerlerin hareketlerini tasvip etmediklerini belirtirler. Gazete daha ziyade Osmanlı ülkesinde barış ve huzur

⁹⁵ *Beyânü'l-Hak*, 4/90, s.1706.

⁹⁶ *Beyânü'l-Hak*, 4/94, s.1762.

⁹⁷ *Beyânü'l-Hak*, 4/95, s.1779.

⁹⁸ *Beyânü'l-Hak*, 2/29, s.669-670.

ortamını bozmak isteyen bazı çevrelerin olduğunu belirtmekte ve bu çevrelerin askerî kesimi kendi amaçlarına alet ettiklerinden yakınmaktadır. 31 Mart Olayı'nı konu edinen hemen hemen tüm yazılarda istibdatın oluşan kargaşa ortamından hareketle yeniden gelmesinden duyulan endişe hissedilir derecededir⁹⁹.

Beyânü'l-Hak gazetesi ayrıca yobaz ve softa tabirleriyle pek çoğu kendi okuyucusu ya da gönülâşısı olan medrese talebelerinin hedef gösterilmesini de şiddetle eleştirir. Özellikle Tokat Mebusu İsmail Paşa'nın "İttihâd-ı Muhammedi diye Divânyolu'na toplanan bir milyon softaya ne dersin?, Senin gibi onların da başı sarıklıdır" şeklindeki izahı bu konuda iyi bir örnektir¹⁰⁰. Gazete olayların, bir ay gibi oldukça kısa bir zaman sonra okullarda, ders kitaplarına alınarak anlatılmasından hareketle bazı asi asker ve softa gurubunun II. Abdülhamid'den para alarak bu ayaklanmayı başlattıkları gibi oldukça keskin ve iddialı görüşünü ileri sürer¹⁰¹. Bu nedenle gazete ulema taifesinin suçsuz olduklarını her defasında vurgulayarak haksız yere tutuklandıklarını ve bir an önce serbest bırakılmaları gerektiğini dile getirmiştir¹⁰².

64

Gazetenin yukarıda ortaya konulduğu üzere olaylardan bizzat II. Abdülhamid'i sorumlu tutması, bu hususta araştırma yapan modern tarihçiler tarafından doğrulanmış değildir. Aksine bu konuda yapılan çalışmalar II. Abdülhamid'in çok kan dökülmesini istemediğinden sessiz kaldığına işaret etmektedir¹⁰³. O hâlde tam olarak tetikleyicisini bilmesek de her iki kesimin birbirlerini suçladıkları anlaşılmaktadır. Akbaba, olayın gerçekleştiği dönemde mebus olan Küçük Hamdi'nin dört sayı devam eden ve "devamı var" dediği olaya dair gözlem ve bilgilerini içeren yazı dizisinin bilmediğimiz nedenlerle sürdürülememesinin olayın nedenleri, müsebbibleri hakkında önemli bilgilere erişmemize mani olduğunu belirlemektedir¹⁰⁴.

⁹⁹ *Beyânü'l-Hak*, a.g.m., 2/29, s.671-672; 2/29, s.627.

¹⁰⁰ *Beyânü'l-Hak*, 4/104, s.1922; 4/104, s.1922.

¹⁰¹ *Beyânü'l-Hak*, 4/101, s.1876.

¹⁰² *Beyânü'l-Hak*, 7/176, s.3088.

¹⁰³ Feroz Ahmet, *İttihatçılıktan Kemalizme*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1986, s.60-61; İsmet Bozdağ, *Abdülhamid'in Hatıra Defteri*, Kervan Yay., İstanbul 1975, s.115-116.

¹⁰⁴ Akbaba, *a.g.t.*, s.71-72.

III.1.3. Partiler ve Seçimlere Dair Düşünceleri

Beyânü'l-Hak gazetesi ile İttihâd ve Terakkî Cemiyetinin bağı üç ay gibi kısa bir sürede kopmuştur. Bu kopuş “Ahass-i âmâlî meşrûtiyeti ve meşrû'ayı muhâfaza ile İslâmiyet'in terakkî ve te'âlîsine hizmetten ibaret bulunan Cemiyet-i İlmiyye-i İslâmiyye'nin İttihâd ve Terakkî Cemiyetine rabıtası olmadığı ilan olunur...¹⁰⁵” şeklinde ifade edilmiştir. Fakat gazete üyelerinin pek çoğunun duygusal bir bağının bulunduğu Cemiyet-i İlmiyye-i İslâmiyye'den dolayı İttihâd ve Terakkî ile arasına tam olarak mesafe koyamadığı da görülür. Diğer taraftan gazete, İttihatçılara muhalif olarak ortaya çıkmış olan Hürriyet ve İtilaf Fırkasına da sempati duymuştur. Bu nedenle gazetede cemiyetin kuruluşu oldukça büyük bir ümitle kapak resmi olarak ilan edilmiş böyle bir partiye olan ihtiyaca vurgu yapılarak ona başarı dilenmiştir¹⁰⁶.

Başından beri İslamcı bir kimliğe sahip olan *Beyânü'l-Hak* gazetesi kendisi gibi İslamcı bir hüviyete sahip olmayan Hürriyet ve İtilaf Fırkasını neden desteklemiştir? Bu soru üzerinde en çok kalem oynatanlardan birisi olan Kara'ya göre; öncelikle gazete ve hitap ettiği kesimin önemli bir siması olan yazarlarından Mustafa Sabri'nin yeni kurulan Hürriyet ve İtilaf Fırkasının kurucuları arasında olması, İttihatçıların bazı dinî yaklaşımlarından duyulan hoşnutsuzluk gibi cevaplar sıralanabilir¹⁰⁷. Gazete bu kararıyla aslında siyaseti bir kenara bırakıp dinî, ilmî faaliyetler yoluyla toplumu etkileme politikasından da vazgeçmiştir. Yavaş yavaş siyasi mecrada daha aktif olmaya başlamıştır. Hatta dinî, kültürel bazı konularda siyasal idarenin ilgisini çekmek ve komuoyu oluşturmak maksadını gütmeye başladığı anlaşılmaktadır. Özellikle tabanından gelen bazı serzenişleri de dikkate alarak siyasal idareyi baskı altına almaya, fikrî istek ve beklentileri çerçevesinde adım atmaya zorlamıştır¹⁰⁸. Gazete'nin “Yalova Tenezzühü, Tahaddî-i Ağrâzkârâne” ve “Teessüf” başlıklı yazılarında bu uğraşı görmek mümkündür. Sıradan bir okul gezisinde kızılı-erkekli içki içildiği yönündeki söylenceleri nasıl ciddiye alarak köşesine taşıdığı ve merkezi idarenin olaya

¹⁰⁵ *Beyânü'l-Hak*, 1/14, s.298.

¹⁰⁶ *Beyânü'l-Hak*, 6/137, s.2459.

¹⁰⁷ Kara, a.g.e., s.219-221.

¹⁰⁸ Gazetenin kendi inanç ve akideleri bağlamında siyasal idareyi etkileme ve çözüm üretme noktasındaki tazyiki hakkında bk. Murat Alandağlı, “‘Beyânü'l-Hak Gazetesi Örneğinde Osmanlı İmparatorluğu'nda Basının Politik Gündem Yaratma ve Sürdürmedeki Etkinliği’”, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 9 (4), 2020, s.109-122.

eğilmesine vesile olduğu ortadadır¹⁰⁹. Yine Hz. Ömer'in Suriye vilâyetinin Kerek bölgesinde inşa ettiği düşünülen camii ve medresesine dair tutumu da aynı şekildedir. İdarenin dinî söylemleri ile eylemlerinin uyuşmadığı açık bir şekilde bu olay bazında ifade edilmiştir¹¹⁰.

Gazete, Meşrutiyetin ancak çok partili bir sistemle ayakta durabileceğini savunmuş bu noktadaki duruşunu ise, devletin özellikle seçim sistemini Avrupa'daki sistemle karşılaştırıp hükûmet idare sistemini eleştirerek ortaya koymuştur. Onlara göre Avrupa'da seçim, iş ehli, mahir kişilerin seçilmesine vesile olmaktadır. Diğer taraftan Osmanlı'da ise seçim sistemi maalesef işlememektedir. İyi de olsa kötü de olsa bir şekilde idare varlığını sürdürmektedir. Nihayet Mustafa Saffet imzalı yazıda, "...hatır için, menfa'ât için rey vermenin, memleketi satmak kadar günâh olduğunu, vatana, dine en büyük ihânet olduğunu bilelim¹¹¹" şeklinde dinî ve siyasi duyguları okşayan eleştirel bir yaklaşım sergilenmektedir.

Şiranlı Ahmed, Hocaşâde Osman ve Alaşehirli Ahmed Necati gibi kalemler seçimlerin demokratik bir ortamda yapılması gerekliliğini sık sık dile getirirler. Onlar ayrıca camilerin seçimlerde propaganda merkezi yapılmasını şiddetli bir şekilde eleştirmişlerdir¹¹². Ulema ve din adamlarının bu tür oyunlara gelmemeleri noktasında ikazlarını zaman zaman tekrarlamışlardır. Bu hususlarda etkin ve yetkin bir kurum olarak şeyhülislamlık makamına da gerektiğinde vazifesini yapmak maksadıyla ikazda bulunulmuştur¹¹³.

III.1.4. Medreseler ve Eğitimlerine Bakış

Gazete yayın hayatına başladığından beri inanç ve itikadi olarak kendi temel değerler bütünlüğünün ana eksenini oluşturan medrese ve hâliyle öğrencilerine büyük önem vermiştir. Yazılarda İslam tarihinin en başından beri bilim, ilim irfan merkezi olarak medreselerin ön plana çıktıkları, İslam rönesansının bu vesileyle gerçekleştiği fikri sık sık dile getirilir. Fakat medreselerin dönemin gereklerine göre kendilerini yenileyemediklerinden dem vurulur. Pek çok eksiklikleri olan bu kurumların şayet gerekli olan değişim ve dönüşümü sağlayamazlarsa eğitim ve toplum hayatından

¹⁰⁹ **Beyânü'l-Hak**, 3/71:1400.

¹¹⁰ **Beyânü'l-Hak**,1/12:271.

¹¹¹ **Beyânü'l-Hak**, 6/145, s.2587.

¹¹² **Beyânü'l-Hak**, 6/151, s.2694; 7/171. s.3009; 6/148, s.2642.

¹¹³ **Beyânü'l-Hak**, 6/149, s.2654-2655.

silinecekleri dile getirilir¹¹⁴. Gazete yazarlarına göre medreselerin bu dönüşümü hem mimari hem de müfredat odaklı bir şekilde olmalıdır¹¹⁵. Kimi medrese hocalarının Arapça lisanına tam olarak vakıf olamadıkları, bir gazete yazısını dahi tercüme edemeyecek hocaların talebeye verecekleri eğitimin kalitesinin de sorgulanması gerektiği ifade edilir¹¹⁶.

Medreselerle ilgili gazetede en çok dikkat çeken yazılardan biri Ermenekli Mustafa Sabri imzasını taşımaktadır. Bu yazıda medreselerde yetişen talebenin fûnûna pek vakıf olmadıkları, skolastik düşünce çerçevesinde eğitim aldıkları dile getirilmektedir. Ona göre medrese talebesi, ilmî ve itikadî derslerin yanında fûnûnu da bilmelidir¹¹⁷. Akbaba, Beyânü'l-Hak'ın bir bakıma izlemiş olduğu politika ve bilgilendirmeler vesilesiyle II. Meşrutiyet döneminde sayıları 2490'ı bulan medreselere özellikle "Medâris-i İlmiyye Nizâm-nâmesi"¹¹⁸ bağlamında yapısal ve eğitim politikalarındaki değişimlerine katkı sunduğunu belirtmektedir¹¹⁹. Hakikaten "İslâh-ı Medâris" isimli yazı dizisinde medreseler, verilmesi gereken dersler, öğrenciler, işleri hatta mezuniyet sonrası çalışabilecekleri yerlere dair oldukça önemli tavsiyelere yer verilmiştir¹²⁰. Bu bağlamda gazetenin medreselerin hemen hemen tüm meselelerine kulak kabartan, öğrencilerinin eğitim-öğretim ile okul ve sonrası hayattaki şartları hakkında bilgiler veren bir eğilim içinde olduğu anlaşılmaktadır.

III.1.5. Tiyatro'ya Dair Düşünceler

İtalya ve Fransa elçiliklerinde zaman zaman tertip edilen oyunlardan hareketle Osmanlı Devleti'nde özellikle saray ve çevresinin tiyatroya olan ilgisi XVII. yüzyıla kadar geriye gitmektedir¹²¹. And'ın çalışmalarına göre bu ilgi III. Selim (1789-1807) ve II. Mahmut (1808-1839) gibi reformist hükümdarlar zamanında giderek artmıştır¹²². Bu rağbet II. Abdülhamid (1876-1909) döneminde azalsa da II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte tekrar artmaya

¹¹⁴ **Beyânü'l-Hak**, 1/12, s.250-251, 1/13, s.274-276.

¹¹⁵ **Beyânü'l-Hak**, 1/15, s.322-324.

¹¹⁶ **Beyânü'l-Hak**, 3/71, s.1403.

¹¹⁷ **Beyânü'l-Hak**, 7 /164, s.2896.

¹¹⁸ **Beyânü'l-Hak**, 3/64, s.1285-1288; 3/65, s.1300-1304.

¹¹⁹ **Beyânü'l-Hak**, 5/120, s.2185; 1/9, s.198; Akbaba, **a.g.t.**, s.79-80.

¹²⁰ **Beyânü'l-Hak**, 1/15, s.324-325; 1/13, s.275-276; 1/12, s.250-251.

¹²¹ Metin And, **100 Soruda Türk Tiyatrosu Tarihi**, Gerçek Yayınları, İstanbul 1970, s.80.

¹²² Metin And, **Tanzimat ve İstibdat Döneminde Türk Tiyatrosu: 1839-1908**, Ankara 1972, s.19-23.

başlamıştır. 1840'lı yıllardan sonra gezgin kumpanyalar aracılığıyla Osmanlı kentinin düşünsel dünyasına dokunan “gezgin tiyatrolar” ortaya çıkmaya başlamıştır¹²³.

Gazete hem takipçilerinden gelen ikaz mektupları hem de yazarlarının gözlemlerine dayanarak sayıları hayli artmış olan tiyatroların toplumda ahlaksızlığı tetiklediğini dile getirir. Gazetenin tiyatro vesilesiyle “toplumu ahlâksızlaştırma” kaygısını iyi tetkik etmek gerekmektedir¹²⁴. Nitekim bu hususta tiyatro önemli bir tehdit olarak görülmektedir. Manastır Müftüsü Kalkandelenli Recep imzalı bir yazı, Firuz Bey Cemiyetini bölgede elde ettiği ormanlık bir arazide tiyatro açmak ve havalideki ecnebleri buraya toplamakla suçlamaktadır. Bu, bölge müftüsü için önemli bir olay olarak görülmektedir. Zira kulaktan kulağa dolaşan haberlere göre Firuz Bey tiyatrosu için yirmi otuz bin kişi toplanmaktadır¹²⁵. Benzer bir şikayet halkı ayaklanmaya teşvik edici nüanslar barındırdığı gerekçesiyle Çorum'da tertip edilen bir tiyatro oyunu için gelmiştir¹²⁶. Gazete tiyatroya olan rağbeti önlemek için tarihî sahifelerden dizeler arar. Güncel olarak Avrupa ile Osmanlı tiyatro anlayışını karşılaştıran M. Safvet, memleketteki tiyatrolarda genellikle kızların rol almasını eleştirir. Ayrıca Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u kuşattığı esnada Bizans İmparatoru'nun tiyatroya olan düşkünlüğünden dolayı kendisini ikaza gelenleri dinlemediği aktarılır. Bu tarihsel nüans ile okuyucusuna âdeta “tiyatronun havasına kapılıp kendinizi kaybetmeyin aksi hâlde çok değer verdiğiniz şeyleri kaybedebilirsiniz” tembihi yapılır¹²⁷.

Gazetenin tiyatrolar hususunda göstermiş olduğu tepkinin kanımızca iki temel nedeni bulunmaktadır. Bunlardan ilki dinî inanç ve hususiyetten kaynaklanan reflektir. Bu refleks elbette kendiliğinden oluşmamıştır. Çevreden gelen haberlere göre bırakın normal günleri, bayram günlerinde dahi halk tiyatroları camilere tercih etmektedir¹²⁸. Bu durum aslında halkın dinî inaçtan uzaklaşması olarak görülmektedir¹²⁹. Tiyatroya olan rağbet öyle bir raddeye varmıştır ki Alaaddin Camii'nin bitişiğinde bile açılmasında herhangi

¹²³ Münir Hayri, “Gezgin Tiyatrolar”, *Ülkü Dergisi*, C VI, S 34, Aralık 1935, s.314-315.

¹²⁴ *Beyânü'l-Hak*, 7/159, s.2815; 7/160, s.2832.

¹²⁵ *Beyânü'l-Hak*, 1/24, s.558.

¹²⁶ *Beyânü'l-Hak*, 3/76, s.1478; 3/77, s.1493.

¹²⁷ *Beyânü'l-Hak*, 3/78, s.1504.

¹²⁸ *Beyânü'l-Hak*, 3/78, s.1512.

¹²⁹ *Beyânü'l-Hak*, 7/174, s.3058.

bir rahatsızlık duyulmamıştır¹³⁰. Hele hele aynı günlerde başı açık kadınların ortalıkta dolaşması tahammülü mümkün olmayan bir durumdur. Bu nedenle eleştiri okları keskin bir şekilde siyasal idareye yöneltilir¹³¹. İslamın temel esaslarının tiyatrolarda konu edinmesi bir saygısızlık olarak görülür¹³². Ayıntâbî imzalı bir yazıda bu yöndeki kanaatimizi güçlendiren bir başka fikir ileri sürülmektedir. Yazar “şarap” ve “tiyatro” kavramlarının dinî bakımdan yasaklanan iki kavram olduğunu ve bunun nedeni olarak Müslümanların ahlak ve itikadını bozduğundan dem vurur¹³³. Ünyeli Ali Rıza ise tiyatro ve din konusunu daha derin bir izah ve üç soru etrafında dönen yazısında açıklamaya çalışır. O da diğer yazarlar gibi tiyatronun ahlaken toplumu bozduğunu büyük ve tarifi mümkün olmayan yozlaşmalara yol açtığını savunur¹³⁴. Onun yazısında üzerinde durduğu bir diğer düşünce ise gazetenin tiyatrolara yaklaşımını belirleyen siyasi düşünceyle ilgilidir. Nitekim Almanya, Fransa örnekleri üzerinden bu düşüncesine açıklık getirmeye çalışmıştır¹³⁵. Selanik'te oynanan ve 31 Mart'ı konu edinen bir tiyatrodaki “şeri'ât isteriz” şeklindeki hitabın toplumu kışkırtmak için kullanıldığından dem vurulur. Her ne kadar tarihsel gerçeklere dayalı bir oyun tasarlanırsa da gazete, bir zamanlar kendisi ya da hitap sınıfının mesul tutulduğu gerici bir olayın tekrar dile getirilmesinden rahatsızlık duymaktadır¹³⁶. Uslu'nun çalışması bu türden oldukça önemli örnekler barındırmaktadır¹³⁷. Son olarak gazetenin tiyatro temalı yazılarında dönemin en çok tartışılan konularından biri olan çok eşli

¹³⁰ **Beyânü'l-Hak**, 7/174, s.3064.

¹³¹ **Beyânü'l-Hak**, 3/80, s.1536.

¹³² **Beyânü'l-Hak**, 5/122, s.2216.

¹³³ **Beyânü'l-Hak**, 6/150, s.2674.

¹³⁴ “...tiyatrolar dinen yasak mıdır?, tiyatroların ahlaka ne gibi dahli vardır? ve İslamiyeti gerici olarak değerlendirenlerin İslamiyet'in ruhundan haberleri var mı?”, **Beyânü'l-Hak**, 7/160, s.2815.

¹³⁵ “Bir tiyatrodaki Almanları yenik göstererek halkı galeyana getirdiği ve Almanların Fransızları yendiği örneği verilir. Burada bu zaferin tiyatrodan değil siyasetin güzelliğinden olduğunun altını çizen yazar, tiyatronun bizlere vereceği bilginin, intiharlar, düellolar, ilan-ı aşklardan başka bir şey olmadığını bunun da memlekete bir menfaati olmadığını vurgular...”, **Beyânü'l-Hak**, 7/160, s.2815.

¹³⁶ **Beyânü'l-Hak**, 4/80, s.1536; 3/59, s.1208; 3/78, s.1504-1505; 7/159, s.2815.

¹³⁷ Mehmet Fatih Uslu, **Melodram ve Komedi: Osmanlı'da Türkçe ve Ermenice Modern Dramatik Edebiyatlar**, Bilkent Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2011. Ayrıca “Moğolları Anlatmak: Madalyonun Aynı Yüzünde Kara Topraklar ve Celâleddin Harzemşah”, s.143-154, <http://www.thesis.bilkent.edu.tr/0005019.pdf>, Erişim Tarihi: 13.07.2020.

hayat, neslin devamı, iffetin korunması ve gayrimeşru hayatın önlenmesi şeklinde sıralanabilecek meseleler ele alınmıştır¹³⁸.

III.2. Dış Politikaya Dair Konular

III.2.1. Bulgaristan'ın Bağımsızlığı ve Bosna Hersek'in İlhakı

Beyânü'l-Hak gazetesinin yayınlandığı yıllar aynı zamanda Osmanlı Devleti'nden kopuşların yaşandığı, büyük toprakların kaybedildiği bir dönemdir. Bu durumun iç ve dış politikadaki yankılarını da gazetede görmek mümkündür. Bulgaristan, Doğu Rumeli Valisi Ferdinand başkanlığında bağımsızlığını ilan etmiştir. Çok geçmeden Avusturya-Macaristan bir eyalet konumunda olan Bosna-Hersek'i ilhak ettiğini açıklamıştır. Osmanlı Devleti dönemin şartları dâhilinde her iki olayı da sonuçlarıyla birlikte kabul etmek zorunda kalmıştır. Dönemin İslami düşünce çizgisinde yer alan bir gazete olarak *Beyânü'l-Hak*, Mehmed Fatih imzalı yazıdan da anlaşılacağı üzere özellikle devletin batı hududunda yaşanan tüm olumsuzlukların temelini otuz yıllık bir geçmişinin olduğunu belirterek, meydana gelen olumsuzluklardan II. Abdülhamid ve istibdatı sorumlu tutmuştur¹³⁹. Gazete özellikle Avusturya-Macaristan'ın gerçekleştirmiş olduğu bu hareketinin siyasi ve ekonomik cenahtan karşılıksız kalmaması noktasında ses yükseltir. Bu nedenle hiç olmazsa Avusturya ile yapılan ufak çaplı ve fes üretimini esas alan kimi ticaret anlaşmalarının askıya alınması, boykot edilmesi tavsiye edilmiştir¹⁴⁰. Bu satırlarla ayrıca Osmanlı yönetimini yaşananlara karşı sessiz kalmak, idari ve siyasi bir manevra gösterememiş olmakla itham eder. Gazete, ilhaktan önce kimi politikaları veya pasif duruşu nedeniyle II. Abdülhamid'e yönelik suçlamayı, bu sefer Avusturya'ya da yöneltir. Nitekim onlara göre şayet Bosna ilhak edilmemiş olsaydı meşrutiyet onlar içinde bir umut olacaktı¹⁴¹.

III.2.2. Trablusgarp'ın İşgali

Eylül 1911'de değişik ekonomik, siyasi ve kültürel nedenlerle Trablusgarp'ı işgal eden İtalya, bölgede ciddi bir direnç ile karşılaşmayınca Kasım 1911'de Trablusgarp ve Bingazi'yi ele geçirmiştir. Gazete, "İtalya'nın

¹³⁸ *Beyânü'l-Hak*, 3/75, s.1459; 4/104, s.1935.

¹³⁹ "...Bulgaristan'ın istiklalini, Bosna-Hersek'in ilhak'ını ani bir vak'a gibi telakkiye mahal olmadığı otuz sene devam eden istibdad'ın seyyiati neticesi olduğunu kabul etmeyecek kimse yoktur..." *Beyânü'l-Hak*, 1/2, s.13.

¹⁴⁰ *Beyânü'l-Hak*, 1/4, s.70-71.

¹⁴¹ *Beyânü'l-Hak*, 1/4, s.72.

Trablusgarp'ı 'hak kuvvetlinindir' düsturunu rehber alarak Trablusgarp ahalisinin üzerine mermiler yağdırdığı” serzenişi ile işgalin aslında gerekçe ve şeklini açıklar¹⁴². Gazetede İtalyanların uzun süreden beri Trablusgarp üzerinde türlü emellerinin varlığı ve maalesef bunun fark edilmemiş olmasının bir siyasi başarısızlık olduğu vurgulanır. Ayrıca bu işgalin sadece İtalya tarafından değil onu destekleyen dönemin güçlü devletlerinin etki ve desteğiyle gerçekleştiğinin altı çizilir¹⁴³. Gazete, öncelikle İtalyanların Trablusgarp'ta yapmak istedikleri kültür erozyonuna dikkati çeker. Yerelde Recep Paşa gibi dirayetli bir valinin çabalarının ise pek işe yaramadığı ifade edilir. Kaldı ki Bâbîalî her nedense anlaşılmasa da bir şekilde vali paşanın görevine son vermiştir¹⁴⁴. Gazete özellikle İtalyan idarecilerin de savaş hakkındaki demeçlerine kulak kabartmıştır. İttihâd ve Terakkî'nin bu haksız işgale karşı içerde başlattığı propagandanın halk nazarında oldukça yoğun yer edindiğini ifade eden İtalyan büyükelçisinin düşünceleri bu konuda önemli bir örnektir. Nitekim büyükelçi halk nazarında oluşan bu coşkun Osmanlı tebaası arasında İtalyanlara yönelik bir karşı harekete dönüşeceği, onların can ve mallarına zarar verilebileceği noktasındaki endişesini paylaşmıştır¹⁴⁵. Bu arada “El-Muakattan Gazetesi” örneğinde tesadüf edildiği üzere Arap basınının kimi üyeleri “şayet İstanbul ikili ya da çoklu anlaşmalarla Trablusgarp'ı elden çıkarırsa biz kanımızla savunmasını biliriz” şeklinde demeçler vermiştir. *Beyânü'l-Hak* gazetesi, söz konusu yayınların bu yöndeki ifadelerini desteklediğini belirtmiştir¹⁴⁶. Nitekim Mısır'dan Bingazi'ye İtalyanlara karşı bölgeyi müdafaa etmek için dört bin kahraman askerin gittiği yönündeki haber bu mahiyettedir¹⁴⁷. Dolayısıyla Trablusgarp'ın elden çıkmasına karşı Arap ve Müslüman dünyasında gösterilen askerî, maddi-manevi tepkilere dair satırlara da tesadüf edilmektedir.

Ahmet Şirani, Trablusgarp işgalini bir toprak parçasının işgali olarak görmeyen büyük bir gaflet olduğunu belirtir. Ona göre bu olay kocaman bir imparatorluğu ve İslam birliğini bitirme planının parçası olarak ele alınmalıdır¹⁴⁸. İşgal şekli ve maksadı hayli açık iken gerekli adımları atmayan

¹⁴² *Beyânü'l-Hak*, 5/132, s.2378.

¹⁴³ *Beyânü'l-Hak*, 5/129, s.2327; 5/126,s.2279.

¹⁴⁴ *Beyânü'l-Hak*, 5/126, s.2279.

¹⁴⁵ *Beyânü'l-Hak*,5/129, s.2328.

¹⁴⁶ *Beyânü'l-Hak*, 5/130, s.2347.

¹⁴⁷ *Beyânü'l-Hak*,5/130, s.2347, Ayrıca bk. 6/131, s.2363-2366.

¹⁴⁸ “...Trablusgarp'ın İtalya tarafından işgalinin sadece bir arazi kavgası olmadığını altını çizen Ahmet Şirani, yapılanların İslâm'ı bitirme amacı taşıdığını ifade etmiştir. Ona göre

kabine ve tabii ki İttihâd ve Terakkî Partisi “hain” olarak gazetede ki yerini alır¹⁴⁹. Savaş tüm acımasızlığıyla sürerken gözler bu sefer “Şeyhülislam Efendinin” dinî hitap ve gücünü kullanarak halktan mücahitler, gaziler için yardım toplanması talebine tesadüf eder¹⁵⁰. Böyle bir girişimin olduğu zaman zaman gazetede yer verilen iane listelerinden anlaşılmaktadır. Tarblusgarb için Kavala Medresesi, Talebe-i Ulûm¹⁵¹ ve Hilal-i Ahmer kuruluşları başta olmak üzere büyük yardım kampanyalarının başlatıldığı görülmektedir. Sadece İnegöl’de Hilâl-ı Ahmer’in Tarblusgarp’a yardım amacıyla başlatmış olduğu kampanyada 6.480 kuruşun toplanmış olması yerelde halkın bu tür girişimlere vermiş olduğu desteğin anlaşılması noktasında önemli bir örnektir¹⁵².

III.2.3. Arnavutluk Olayları

İttihâd ve Terakkî ’nin idari bakımdan liyakatı esas almayan kayırmacı tutumu ülke ve dünya gerekleriyle uyuşmayan kimi beklenti ve uygulamaları nedeniyle devletin Arnavutluk’tan Yemen’e kadar olan bölgelerinde pek çok ayaklanma ve isyan hareketleri baş göstermiştir¹⁵³. Sultan Reşad (1909-1918) döneminde Arnavutluk’ta bazı ciddi karışıklıklar ortaya çıkmıştır. Osmanlı idaresinin bölgedeki kimi hatalı uygulamalarının yol açtığı bu karışıklığı gidermek için Mahmut Şevket Paşa, 82. Piyade Taburuyla isyanları bastırmak istemiş ve bunun sonucunda bölgede büyük maddî ve manevî yıkım ortaya çıkarmıştır. Sultan Reşad oluşan bu havayı yumuşatmak maksadıyla bölgeye bir gezi düzenlemiştir¹⁵⁴. Bu geziye dair bilgilere *Beyânü’l-Hak* gazetesinde

başta Papa olmak üzere İtalyanların bizzat Tarblusgarp’a getirmiş olduğu Papazların davranışları bu maksadın en açık ifadesidir”, *Beyânü’l-Hak*, 5/133, s.2401.

¹⁴⁹ *Beyânü’l-Hak*, 5/133, s.2406.

¹⁵⁰ *Beyânü’l-Hak*, 5/136, s.2454.

¹⁵¹ *Beyânü’l-Hak*, 5/139, s.2504, 2536.

¹⁵² *Beyânü’l-Hak*, 5/136, s.2456.

¹⁵³ Bazı kişiler bu dönemde hürriyet ve meşrutiyet perdesi arkasına gizlenerek şahsi çıkarlarını sağlamaya çalışıyor ve iktidara sahip olanları da etkileri altına alıyorlardı. Bu durum beklenen huzur ve istikrarı getirmede. İttihatçılar ise fırkacılık davası güderek kendilerinden olmayanları istifaya zorlamışlardır. Bu vesileyle pek çok beceriksiz ve bilgisiz kişi mevki sahibi olmuştur. Cevdet Küçük, “Mehmed V”, *DİA*, 28. Cilt, s.419.

¹⁵⁴ “İttihatçılar, bölge halkını sakinleştirmek ve yeniden devlete kazandırmak ümidiyle padişahı Rumeli gezisine çıkardılar (5-26 Haziran 1911)”, Küçük, a.g.m., s.419; Osmanlı Padişahları XIX. yüzyılda artan milliyetçilik akımının etkisi ve Rusya’nın kıskırtmasıyla hareketlenen Balkanlar’a geziler tertip etmişlerdir. Bu gezilerin amacı bölgede sükûneti, halkın birlik ve beraberliğini sağlamaktır. Sultan Reşat’ın gezisi de bu çerçevede değerlendirilebilir. Nitekim Osmanlı Sultanı Reşat’ın gezisinin farklı unsurların bulunduğu Makedonya’da halkın idaresine bağlılığının devamı ve buna inanması, Arnavutluk’taki

tesadüf edilmektedir. Nitekim 5 Haziran 1911 tarihinde Barbaros Zırhlısı ile İstanbul'dan ayrılan Sultan Reşad'ın sırasıyla Çanakkale, Selanik, Üsküp, Priştine, Kosova ve Manastır güzergâhını takip ettiği anlaşılmaktadır. Sultan yolculuk sırasında din, dil farkı gözetmeksizin durduğu her durakta yüz binlerden oluşan kalabalığa hitap etmiştir. Padişahın oldukça geniş bir kalabalık grup ile Cuma namazı kıldığı da gazete haberinden öğrenilmektedir. Osmanlı padişahının bu anlamlı ziyareti, her geçen gün gerilen Arnavutluk ve Osmanlı siyasi ilişkilerinin bir nebze de olsa gevşemesine vesile olmuştur¹⁵⁵.

III.2.4. Balkan Savaşları

Gazete, Balkan Savaşları'nı tüfenk ve silahlardan ziyade “kalplerin savaşı” olarak tarif etmiştir¹⁵⁶. Savaşların başladığı dönemde yayın hayatına son verdiği için savaşın seyri ve sonucuna dair pek fazla malumat gazete sayfalarında bulunmaz. Ancak henüz yayın faaliyetlerinin devam ettiği dönemde olası bir savaş tehlikesinin sık sık dile getirildiğini belirtmek gerekmektedir. Bu çerçevede idare ve halkı bilgilendirme faaliyetlerine ağırlık verilmiştir¹⁵⁷. Gazetenin son dört sayısında Avrupa ve Balkan siyasetini konu edinen yazılara yer vermesi dönemin siyasi havasını takip etmedeki başarısının göstergesi olarak görülebilir. Nitekim Ayıntablı Abbas Lutfî örneğinde olduğu gibi halkı cihada davet eden manzumeler kaleme alınmıştır¹⁵⁸. Savaştan sonra Yunan, Bulgar, Sırp ya da Karadağlıların elinde esir bir hayat sürmektense savaşçı ölmenin çok daha doğru bir duruş ve karar olacağı belirtilir¹⁵⁹. Bu yöndeki düşünce genellikle “dinimizi, yurdumuzu, şanımızı muhafaza etmeye mecburuz” şeklindeki ifadelerle topluma yansıtılır¹⁶⁰. Bu çetin savaş için Hz. Peygamber'in düşmana karşı ümmetinin yanında yer almasıyla dua ve temennisi de dile getirilir¹⁶¹. Dolayısıyla gazetenin yaklaşmakta olan bir savaşa âdeta halkı hazırlamak için askerî, millî

---

kargaşaya son vererek sükûneti sağlamak gibi oldukça önemli maksatları vardı. Mevlüt Çelebi, **Sultan Reşad'ın Rumeli Seyahati**, Akademi Kitabevi, İzmir 1999, s.4-5.

¹⁵⁵ **Beyânü'l-Hak**, 5/116, s.2118-2120.

¹⁵⁶ **Beyânü'l-Hak**, 7/179, s.3137.

¹⁵⁷ **Beyânü'l-Hak**, 7/178, s.3114; 7/179, s.1331; 7/180, s.3146; 7/181, s.3182, 3170 ve 3148.

¹⁵⁸ 20 beyitlik bir manzumedir. Manzumede yer alan “Yağsın âteş berk-i satvet parlasın Balkanlara”, **Beyânü'l-Hak**, 7/179, s.3143.

¹⁵⁹ **Beyânü'l-Hak**, 7/181, s.3170, 3171, 3174.

¹⁶⁰ **Beyânü'l-Hak**, 7/182, s.3184.

¹⁶¹ **Beyânü'l-Hak**, 7/182, s.3289.

ve itikadi duyguları ön plana çıkaran yazılara sık sık yer verdiği anlaşılmaktadır.

III.2.5. Önemli Bir İslam Devleti Olarak İran

İran 1908 yılında kimi iç karışıklıklarla karşı karşıyadır. Yönetimi elinde bulunduran Şah ve uygulamalarına dair beliren kimi eleştirilerin gazetede yerini aldığı görülmektedir¹⁶². Kendisini İslami bir çizgide gören *Beyânü'l-Hak* gazetesi bu olaylara da kulak kabartmıştır. Gazete, olayların bizzat sorumlusu olduğunu dile getirdiği İran yönetiminin ortaya koyduğu kötü idare ve yönetim anlayışının olayları bu raddeye getirdiğinin altını çizer. Nitekim gazeteye göre 1907'de kurulan idare halk iradesiyle değil, askerî bir ihtilal sonucu kurulmuştur¹⁶³. İran şahının başta İngiltere ve Fransa gibi bazı devletlerden borç alması da gazetede yer bulmuştur. Bu durumun İran'da daha büyük karışıklık ve kayıplara yol açacağı dile getirilmiştir¹⁶⁴.

İran ayrıca İngiltere ile Rusya'nın Orta Asya ve Yakın Doğu politikalarının kesişiminde bulunan oldukça önemli bir konumdadır. Bu konumunu güçlendirmesi için bir diğer Müslüman devlet olan Afganistan ile politik çıkarlar bağlamında birleşmelidir¹⁶⁵. Aksi hâlde özellikle Rusya'nın taarruzuyla İran'ın yıkılacağı ve Osmanlı Devleti'nin doğu komşusunun Rusya olacağı endişesi dile getirilir¹⁶⁶.

III.3. Fikir Akımları

Gazete yazarlarının II. Meşrutiyet döneminde görülen bazı fikir akımlarının etkisinde kaldığı anlaşılmaktadır. Bu akımlar aşağıdaki şekilde açıklanabilir.

III.3.1. Osmanlılık

Beyânü'l-Hak gazetesinde rastlanılan ilk fikir akımı Osmanlılıktır. Gazete temelde Osmanlılık ile İslam'ı bir bütün olarak görür. Hatta

¹⁶² *Beyânü'l-Hak*, 1/2, s.14; 5/124, s.2258.

¹⁶³ "...İran şahının bir seneden beri İran halkına eylemekte olduğu mezalim bütün insanların nazar-i nefretini İran üzerine celb etmiştir... Mebusan-i Milleti Tahran'da içtima ettiler. Taraftarını bulur bulmaz teşkil ettiği mebusanı topla dağıttı, bütün milletvekillerini mahv ve talan etti. Usul-i Meşrutiyet'in şer-i şerife mugayir olduğunu beyan ile...", *Beyânü'l-Hak*, 1/10, s.221.

¹⁶⁴ *Beyânü'l-Hak*, 3/60, s.1220; 4/97, s.1865.

¹⁶⁵ *Beyânü'l-Hak*, 3/74, s.1440-1441.

¹⁶⁶ *Beyânü'l-Hak*, 5/123, s.2241.

Osmanlı'nın İslam çatısı altında büyüüp gelişmesini tavsiye eder. Osmanlıların bugünkü mevki ve mertebesine İslam harcının payı sayesinde eriştikleri unutulmamalıdır. Diğer taraftan İslam'ı Osmanlılıktan ayırmak da mümkün değildir. Bu yönde uğraş sergileyenler hiç şüphesiz memleketin en büyük düşmanlarıdır¹⁶⁷.

Ayrıca Osmanlılık konusunda özellikle Avrupa'da eğitim öğretim gören gençlere de önemli tavsiyelerde bulunulmuştur. Talebelerin öncelikle inanç bakımından mümin ve tabiiyet olarak da Osmanlı olduklarını asla unutmamaları ve gittikleri her yerde bu iki kimliğe yaraşır davranmaları gerektiğinin altı çizilir¹⁶⁸. Zaman zaman yaşanan kötü gidişe karşı vatandaşın devlet ve millet için hizmet ve gayrette geri durmamasına vurgu yapılır¹⁶⁹. Osmanlılık ile ilgili yazılarda ise İslam ile Osmanlı ikileminde fikirlerin oluşturulduğu görülmektedir. Bu fikirlerde inanç üst bir kimlik olarak görülmüş, Osmanlılık ise bu kimliği tamamlayan önemli bir unsur olarak tarif edilmiştir. Zamanla her ikisinin ayrılmaz bir bütüne dönüştüğüne de vurgu yapılmıştır¹⁷⁰.

III.3.2. İslamcılık

Gazete, Osmanlı harcının esasının din olduğu tespitiyle konuya yaklaşır. Şayet imparatorluk şemsiyesi altında “Laz, Tatar, Arap, Arnavut ve Türk” kardeş gibi yaşamışsa bunun tek etkeni din-i İslam'dır¹⁷¹. Yazılarda hilafet makamı ve halifelik ile ilgili düşüncelere de yer verilmektedir. Bu husustaki temel yaklaşımları ise Osmanlı Devleti'nin aynı zamanda hilafet makamını da bünyesinde barındırmasından dolayı hiç şüphesiz dünyada var olan üç yüz elli milyon Müslümanın temsilcisi ve onlar üzerinde nüfuz sahibi bir güç olduğu şeklindedir¹⁷². Umûm-ı İslamiyye Cemiyetinin kurulması, Hindistan Müslümanlarının İngiltere'den ziyade Osmanlı'ya meyilli olduklarına dair kimi yazı örneklerinde bu düşüncenin izlerine rastlanmaktadır¹⁷³. Ayrıca Mecelle örneğinde olduğu gibi atılan yeni kimi ticari ve hukuki adımlarla

¹⁶⁷ **Beyânü'l-Hak**, 6/134, s.2416-2417.

¹⁶⁸ **Beyânü'l-Hak**, 5/109, s.2008-2009.

¹⁶⁹ **Beyânü'l-Hak**, 2/44, s.968.

¹⁷⁰ **Beyânü'l-Hak**, 6/134, s.2416.

¹⁷¹ **Beyânü'l-Hak**, 5/121, s.2206.

¹⁷² **Beyânü'l-Hak**, 3/66, s.1314.

¹⁷³ **Beyânü'l-Hak**, 1/13, s.284.

aşlında Osmanlıcılık ve İslamcılık düşüncesinin temel argümanlarından önemli tavizlerin verildiği belirtilir¹⁷⁴.

III.3.3. Batılıcılık

Gazetenin Batılılaşma konusunu dinî, kültürel ve siyasi bağlamlar dâhilinde ele aldığı anlaşılmaktadır. Mustafa Necati imzalı yazıdan da anlaşılacağı üzere Avrupa ile Osmanlı Devleti'nin ittifak etmesinin mümkün olamayacağı farklı dinî inançlara sahip olma gerçeği üzerinden açıklanır. Bu çerçevede “batının soğuk eldivenlerini giymek ellerimizi üşütür, bize ancak doğunun sıcak dostluğu gereklidir” şeklindeki görüş dile getirilir¹⁷⁵. Diğer taraftan II. Meşrutiyet'in ortaya çıkarmış olduğu barış ve huzur ortamından yararlanan yabancı okullar da mercek altına alınır. Gazetede bu okulların asıl maksatlarını gizledikleri üzerinde durulmaktadır¹⁷⁶.

Batılılaşma bir ilimden, irfandan istifade etme, değerler silsilesini bozmadan gerekli ölçülerde faydalanma ya da tamamen olduğu gibi alıp süzgeçten geçirmeden değişme gibi her zaman eleştirildiği boyutuyla irdelenir. Gazetede özellikle ikincisinin olmasından korkulmaktadır. Çünkü hem kültür hem de inancın ortadan kalkmasına neden olacağı düşünülür¹⁷⁷. Fatma Mergube imzalı bir yazıda İslam toplumlarının Batı'yı yanlış anlayıp yorumladıkları üzerinde durulur. Hz. Ayşe örneğinden hareketle İslam tarihinin başından itibaren kadınların toplumda ilim, irfan bakımından ön planda olduğuna vurgu yapılarak Avrupa'nın bu dönemlerde medeniyet olarak çok daha gerilerde olduğu belirtilmektedir¹⁷⁸.

III.3.4. Türkçülük

Gazete o dönemde zaman zaman dillendirilen “Türklerin dine pek önem vermedikleri” yönündeki söylentilerin karşısında durur. Özellikle Edirne mebusu Rıza Tevfik'in Türkler hakkındaki beyanatları üzerinden Türkçülüğe dair düşüncelerine açıklık getirir. Bu minvalde “Cengiz Han'ın yıkıcı, yok edici özelliğiyle İslâm Medeniyetine zarar verdiği” yönündeki söylentilerin doğru olmadığı belirtilir¹⁷⁹. Diğer taraftan gazetede ayrıca Times gazetesinde

¹⁷⁴ “Ey Osmanlılar! Osmanlılığı terk etmeyince size hakk-ı hayat yoktur!”, **Beyânü'l-Hak**, 2/48, s.1024.

¹⁷⁵ **Beyânü'l-Hak**, 5/119, s.2170.

¹⁷⁶ **Beyânü'l-Hak**, 4/81, s.1552.

¹⁷⁷ **Beyânü'l-Hak**, 7/168, s.2954.

¹⁷⁸ **Beyânü'l-Hak**, 3/75, s.1455.

¹⁷⁹ **Beyânü'l-Hak**, 1/13, s.294.

Osmanlı topraklarının paylaşılarak Türklerin önce Balkanlar akabinde de Anadolu'dan atılmasını esas alan “Şark Meselesi”ne dair yazılara da tesadüf edilmektedir¹⁸⁰. Gazetede Avrupa'da farklı nedenlerle bulunanların giderek artan Osmanlı-Türk düşmanlığının aksine kimliklerini koruyarak şapka yerine fes giymeleri gerektiği üzerinde de durulmaktadır¹⁸¹.

Bu hususta son olarak Sarıcalı Saltık Gazi ya da Sarıca Baba gibi bazı Horasan Erenlerinden de bahsedildiği belirtilebilir¹⁸². Bu minvaldeki yazıların Osmanlı-Türklük kategorisinde iki ayrımı belirgin bir şekilde yansıttıkları görülmektedir. Bu husustaki yazılar olay ya da hitap grubuna göre bazen Osmanlı bazen de Türklük ruhunu ön plana çıkarmaktadır. Fakat Türklerin hem Osmanlı'nın ve hem de İslamın ayakta kalmasını sağlayan “millet-i hâkime” oldukları da belirgin bir şekilde hissettirilir¹⁸³. Gazete yazıları dikkatle tetkik edildiğinde Türkçülük hususunun diğer dönem fikir akımlarına göre çok daha az işlendiği söylenebilir.

IV. Kavramlarla Gazetenin Düşünsel Dünyasına Bakış

Bu bölümde mevcut tüm sayılarında yer alan başlıklardan hareketle elde edilen kavramsal kelime ve öğelerin gazetenin düşüncel yapısına dair kimi ipuçları verip vermediği yönündeki sorulara cevap aranacaktır. Daha önce de ifade edildiği üzere gazete, her biri 26 sayı olan 7 cilt, 182 sayı ve 3192 sayfalık bir hazine oluşturmaktadır. Bu hazineye ait yazıların başlıkları öncelikli olmak üzere özetlerindeki tekrarlı kelimeler esas alındığında gazetenin yukarıda belirttiğimiz; temiz ve ahlaklı bir İslam toplumunun yaratılması, hoş görülme ve inanç sahibi kişilerin sayısının artırılması gibi pek çok yönü karşımıza çıkmaktadır. Elde edilen kavramsal veriler sayesinde öncelikle gazetenin İslamcı bir çizgide olduğu teyit edilmektedir. En çok tekrarlanan kelimelerin “İslâm, dîn, medrese ve müslümân” olması da bu durumun göstergesidir (Bk. Tablo 4).

¹⁸⁰ **Beyânü'l-Hak**, 1/8, s.174.

¹⁸¹ **Beyânü'l-Hak**, 3/67, s.1331.

¹⁸² **Beyânü'l-Hak**, 5/123, s.2242.

¹⁸³ **Beyânü'l-Hak**, 1/12, s.259.

Tablo 4. *Beyânü'l-Hak* Gazetesinin Başlık ya da Özetlerinde Sık Tesadüf Edilen Kelimeler ve Tekrar Sayıları

Sıra No	Özetlerde Aranılan Kelime	Tesadüf Edilen Sayı, Tekrar
1	İslam	615
2	Din	703
3	Osmanlı	184
4	Medrese	167
5	Müslüman	162
6	Kanun	160
7	Avrupa	149
8	Meşrutiyet	137
9	Kadın	115
10	Terakki	97
11	Trablus/Trablusgarp	89
12	Dersiam	73
13	İstibdat	71
14	Hukuk	60
15	Kur'an	58
16	Garp/Batı	(44+24)=68
17	Şark/Doğu	(33+24)=57

Dönemin siyasi atmosferi dâhilinde artık bir coğrafî bölge olarak tabir olunan “Avrupa, Osmanlı, Şark, Garp” gibi siyasi idare ya da kültürel unsurları içeren bölge, bölüm ifadeleri ise sık tesadüf edilen ikinci grup kategoride değerlendirilebilir. Sık sık bu bölgelerde meydana gelen gelişmeler, yarattıkları etki üzerinde durulmaktadır. Kültürel yozlaşma vurgusu en çok bu sahalara ait yazılarda dile getirilir. Özellikle çalışmanın ilgili bölümlerinde de dile getirildiği üzere dönemin yazın ve siyasi literatürüne nüfûz etmiş “kadın” kelimesi ile ilgili yazılar da gözlerden kaçmamaktadır. Kadının davranışları, eş, çocuk, aile ve toplum hayatındaki yeri genellikle eski tarihî dönem ve karakterler üzerinden açıklanır. Nihayet dönemin siyasi, kültürel ve dinî çıkmazının âdeta göstergesi olmuş

“Trablusgarp, Bosna ve Arnavutluk” gibi kaybedilen bölgeler ile buraları işgal eden ve tehditkâr olarak algılanan devletler¹⁸⁴ silsilesi de gazete de sıklıkla telaffuz edilmektedir. Bu bölgelerdeki Osmanlılık-İslamcılık fikrî yapısının devamı, geçmişteki parlak dönemler çerçevesinde aktarılır ve bugün neden olmasın ki? sorusu ortaya atılır. Yaşanan olumsuzluklara dair eleştirilerde Batı'nın yayılmacı ve misyoner yönü ön plana çıkarılır. Ayrıca bu duruma bir karşı duruş, pozisyon getirememiş hükûmet, idare de tüm olup bitenden sorumlu tutulmuştur. Bir yönüyle gerekli ilgi ve itinanın gösterilmediği, başkaca gereksiz konu, hususlarla uğraşılmasının, söz konusu bölgelerin kaderlerine terk edilmesine sebep olduğu ifade edilir.

V. Kapatılması

Daha önce de ifade edildiği üzere Cemiyet-i İlmiyye-i İslamiyye gazetesinin temel yapısını teşkil etmekteydi. Yayın politikası, esasları, faaliyetleri, olaylar karşısında takınacağı tavır gibi pek çok konuda cemiyet âdeta gazetesinin lokomotifiydi. Cemiyet üyelerinin dört yıl boyunca sürdürdükleri ahenk, İttihâd ve Terakkî gönüllüleri ile düşülen siyasi anlaşmazlıkla bozulmaya başladı. Cemiyetten bazılarının İttihâd ve Terakkî'ye karşı bir duruş sergileyen Hürriyet ve İtilâf Fırkasını desteklemeleri ise bu durumu iyice içerisinden çıkılmaz bir hâle getirmiştir. Hâliyle eskisi gibi belli bir düstur dâhilinde olayların ele alınması, tartışılması, amaçlar doğrultusunda değerlendirilerek gazeteye yön verilmesi durumu da ortadan kalkmıştır. Bu durum gazetesinin sonunu hazırlayan oldukça önemli bir olay olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki zaman zaman yükselip alçalan siyasi atmosferin durumuna göre üyeler takibata maruz kalmış, kimi şube ve birimlerinin kapatılmasına giden süreç başlamıştır. İttihâd ve Terakkî üyeleri âdeta eski müttefikleri olan Cemiyet-i İslamiyye ulemasını artık “softa, sarıklı, ilerlemeye engel kara kuvvet” olarak görmeye başlamışlardır¹⁸⁵. Diğer taraftan gazete ise İttihâd ve Terakkî'nin bu tutumunu “iyiliği emredip kötülüğü menetme” düstur ve söylemiyle eleştirmiş, çizgilerinin doğru olduğunu savunmuştur.

Gazete, Bursa ve Kütahya'daki medreselerin yıkılıp satıldığı ya da yerine dükkânların yapıldığına dair haber üzerine “şerriatsızlık” yerine “kanunsuzluk” şeklindeki izahı nedeniyle 144. sayıdan sonra iki hafta

¹⁸⁴ Rusya: 36, İran: 29, Bulgar: 16, Yunan: 13, Bosna: 24.

¹⁸⁵ **Beyânü'l-Hak**, C IV, s.1498 ve 1922; C V, s.236.

kapatma cezası almıştır. Gazetenin 7. cildinin 3.191. sayfasında “Kârîîn-i Kirâma İhtâr” başlığıyla 7. ciltlerinin sona erdiği 8. ciltten devam edileceği belirtilmektedir. Ayrıca bu ciltteki yazıların da her daim takip edilen yol ve esaslar dâhilinde olacağı ifade edilmiştir. En ufak bir kapanma, kapatılma ibaresine tesadüf edilmeyen bu son nüshadan anlaşıldığı üzere gelecek sayı ve sayıların habercisi durumundadır. Hâliyle ne olduğunu bilmediğimiz oldukça keskin bir olay, neden veya gerekçeyle yayın hayatına bir anda son vermiştir. Benzer durumlarda gazetelerden, ya çıkarttıkları son sayıda ya da başka gazeteler aracılığıyla bu durumdan okuyucuları başta olmak üzere kamuoyunu bilgilendirmeleri beklenir. Fakat bu bilinmezliğin gazete hayatında yarattığı derin etki o kadar keskin olmuş olmalı ki, okuyucusuna kapatılma gerekçe ve nedenlerini belirtip en azından teşekkür etme fırsatı dahi verilmemiştir. Hâliyle Balkan Savaşları’nın başlamasıyla yayın faaliyetlerine son verdiği yönündeki düşünceler, bu bağlamda ele alındığında biraz sığ kalmaktadır¹⁸⁶. Gerçek olan ise son iki sayısında adım adım yaklaştığını gördüğümüz “hak ile batıl’ın”¹⁸⁷, “esarete yaşamaktansa ölmenin hak olduğu savaş” şeklinde tarif edilen Balkan Savaşları’nın başlaması, seyri ve yaratmış olduğu duruma dair gazetenin bakışına maalesef sahip olamayışımızdır¹⁸⁸.

¹⁸⁶ Bektaş, a.g.m., s.34-35.

¹⁸⁷ Kal’a-i Sultanî İbnü’r-Rahmî’nin “Mücâhidîn-i İslâm’a” isimli yazısında da Balkan Savaşları’nın “hak ve batıl’ın savaşı olduğu”, **Beyânü’l-Hak**, C VII, s.3184.

¹⁸⁸ Ahmed-i Şîrânî’nin “Bugünkü ölüm yarın ki sağlıktan hayırlıdır”, **Beyânü’l-Hak**, C VII, s.3170.

SONUÇ

II. Meşrutiyet'in basın-yayın faaliyetlerindeki özgürlükçü havası içerisinde yayın hayatına başlayan *Beyânü'l-Hak* gazetesi; dinî, siyasi ve sosyal mevzular başta olmak üzere dönemine dair oldukça önemli konulara ışık tutmuştur. 22 Eylül 1324 (5 Ekim 1909) tarihinden 22 Teşrin I 1328 (4 Kasım 1912) tarihine kadar yayın faaliyetlerini sürdüren gazete 7 cilt ve 182 sayılı bir yekûna ulaşmıştır. Bu yekûn çerçevesinde gazetenin genelde “İslâmcı” bir altyapısına sahip olduğu söylenebilir. Gazete, bu düşüncenin de etkisiyle inanç esaslarının korunmasını arzulamış, İslam inanç ve esaslarına aykırı olduğunu düşündüğü heykel ve resim gibi sanatların ise palazlanmasının karşısında durarak onları şiddetle eleştirmiştir. Yine “batılılaşma”nın inanç üzerindeki etkisine kulak kabartmış, her ne olursa olsun kendi dinî inanç ve itikadın korunmasını dile getirmiştir.

Gazete, “Osmanlılık mı? İslamcılık mı?” tercihinde İslamcılığı seçmiş ve konu örüntülerini bu bağlamda oluşturmuştur. Başta Osmanlı Devleti bünyesindeki Müslümanlar olmak üzere dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan Müslümanların sahiplenilmesi, doğru yola sevk edilmesi, meselelerinin dile getirilmesi ve çözümünü noktasında uğraş sergilemiştir. Osmanlı Devleti'nin son zamanlarda yaşamış olduğu ve aslında büyük bir travmaya yol açan, toprak kayıpları, savaş mağlubiyetleri, zorunlu göç ve iskân gibi olayların temelini de inançtan ve itikattan uzaklaşmaya bağlamıştır.

II. Abdülhamid ve dönemini şiddetle eleştiren, II. Meşrutiyet'in ilanını özgürlüğün doğuşu olarak tarif eden gazetenin sütunlarında Trablusgarp'ın kaybedilmesinin İslam aleminde yaratmış olduğu derin üzüntünün etkilerine de rastlanmaktadır. Bu nedenle oradaki din kardeşlerine uzatılan eller, bazı talebe ve sivil toplum kuruluşlarının oluşturdukları yardım sandıkları, toplanan paralar gibi bilgilere de yer verilmiştir. Ayrıca Balkan topraklarındaki tebaanın başkalarının etkisiyle Osmanlı idaresine karşı cephe almaları, yaşanan çekişmeler ve can kayıpları da tüm açıklığıyla resmedilmiştir.

Medrese ve etrafında şekillenen kurum ve/veya kişiler başta olmak üzere siyaset-toplum katmanlarının farklı birimlerinde okuyucularının olduğu anlaşılabilir gazete, Balkan ve I. Dünya Savaşı'na dair fikrî, siyasi ve sosyal düşüncelerini tam olarak aktarmadan kapanmıştır. Nitekim bu denli keskin bir inanç ve siyasal pencereden dönemin olaylarını ele alan gazetenin İttihâd

Terakkî'nin Alman hayranlığı ile Arapların Osmanlı kuvvetlerini İngilizlerle birleşerek gafletle çökertmeleri üzerine neyi, nasıl yazacağı sorusu; gazetesinin yukarıda belirtildiği üzere önceden kapanmış olmasından dolayı cevaplanamamaktadır. Fakat kapatılmasından sonra tüm yaşananlara rağmen gazetesinin meşhur yazarlarından bazılarının savaş sonrası Anadolu'da ortaya çıkan Millî Mücadele ve Mustafa Kemal Atatürk aleyhine Balkanlar ile Mısır'da kimi propaganda faaliyetleri yaptıkları göz önüne alındığında Osmanlı Devleti'nin devamı ve kendi inandıkları akidelerin tazyikinde dinî hassasiyetlerin savunuculuğu rolünde ısrarcı oldukları anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

Ahmet, Feroz, **İttihatçılıktan Kemalizme**, Kaynak yayınları, İstanbul 1986.

Akbaba, Şeref, **II. Meşrutiy e Dönemi Türk Basın Tarihinde Beyanü'l-Hak Gazetesi**, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1997.

Akşin, Sina, **Şeriatçı Bir Ayaklanma 31 Mart Olayı**, İmge Yayınları, Ankara 1994.

Alandağlı, Murat, “Beyânü'l-Hak Gazetesi Örneğinde Osmanlı İmparatorluğu'nda Basının Politik Gündem Yaratma ve Sürdürmedeki Etkinliği”, **Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi**, 9 (4), 2020, s.109-122.

And, Metin, **100 Soruda Türk Tiyatrosu Tarihi**, Gerçek Yayınları, İstanbul 1970.

And, Metin, **Tanzimat ve İstibdat Döneminde Türk Tiyatrosu: 1839-1908**, Ankara 1972.

Ayhan, Halis, “Cemiyet-i İlmiye-i İslâmiye”, **DİA**, 8. Cilt, İstanbul 1993, s.332-333.

Bektaş, Ekrem, “Beyânülhak”, **DİA**, VI. Cilt, İstanbul 1992, s.34-35.

“Beyan'ül-Hak”, **Türk Ansiklopedisi**, VI. Cilt, İstanbul 1968, s.270.

Birinci, Ali, **Hürriyet ve İtilaf Fırkası: II. Meşrutiyet Devrinde İttihat ve Terakki'ye Karşı Çıkanlar**, Dergâh Yay., İstanbul 1990.

Boyacıoğ lu, Ramazan, “Beyanü'l-Hak'ta Ulema, Siyaset ve Medrese”, **Cumhuriyet Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi**, S 2, Sivas 1998, s.51-91.

Bozdağ, İsmet, **Abdülhamid'in Hatıra Defteri**, Kervan Yay., İstanbul 1975.

Çağrı cı, Mustafa, “Hak”, **DİA**, 15. Cilt, İstanbul 1997, s.150-151.

Çelebi, Mevlüt, **Sultan Reşat'ın Rumeli Seyahati**, Akademi Kitabevi, İzmir 1999.

Dağlar, Oya, “II. Meşrutiyet’in İlanının İstanbul Basımı’ndaki Yansımaları (1908)”, **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 38, Mart 2008, s.141-159.

Demir, Şerif, “Beyânü’l-Hak Mecmuası ve Hamdi Efendi”, **Türkiyat Mecmuası Dergisi**, S 32, Konya 2012, s.309-325.

Devellioğlu, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat (Eski ve Yeni Harflerle)**, 19. Baskı, Aydın Kitabevi Yay., Ankara 2002.

Duman, Hasan, **Başlangıcından Harf Devrimine Kadar Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ve Gazeteler Bibliyografyası ve Toplu Kataloğu, 1828-1928**, Cilt I, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara 2000.

Eldem, Vedat, **Osmanlı İmparatorluğun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara 1971.

Ertuğ, Hasan Refik, **Türk Basımı Nasıl Doğdu ve Gelişti**, Yeni Türkiye (Nebioğlu Yayınevi), İstanbul 1959.

84

Hakkı Tarık Us Koleksiyonu, “Beyanü’l-Hak: Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye’nin neşri-efkârıdır, pazartesi günleri neşr olunur, dinî, edebî, siyasî ve fenni haftalık gazetedir”, **270-HTU no:0221, Sayılar 1-182 (22 Eylül 1324-1325/22 Teşrin-i Evvel 1328-1330)**

Hayri, Münir, “Gezgin Tiyatrolar”, **Ülkü Dergisi**, C VI, S 34, Aralık 1935, s.314-315.

İnuğur, M. Nuri, **Basın ve Yayın Tarihi**, Der Yayınları, İstanbul 2002.

İskit, Server, **Türkiye’de Matbuat İdareleri ve Politikaları**, Başvekalet Basın Yayın Müdürlüğü Yay., İstanbul 1943.

Kara, İsmail, **İslamcılarının Siyasi Görüşleri**, İz Yay., İstanbul 1994.

Kieser, Hans Lukas, **İskalanmış Barış, Doğu Vilayetlerinde Misyonerlik, Etnik Kimlik ve Devlet, 1839-1938**, İletişim Yay., İstanbul 2008.

Kocabaşoğlu, Süleyman, **Sultan II. Abdülhamid, Şahsiyeti ve Politikası**, Vatan Yayınları, İstanbul 1995.

Koloğlu, Orhan, **Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi**, Pozitif Yay., İstanbul 2006.

Kuran, Ahmet Bedevi, **İnkılâp Tarihimiz ve İttihat ve Terakki**, İstanbul 1948.

Küçük, Cevdet, "Mehmed V", **DİA**, 28. Cilt, s.418-422.

Mardin, Şerif, **Jön Türkler'in Siyasi Fikirleri**, İletişim Yay., İstanbul 1992.

Mardin, Şerif, **Türkiye'de Din ve Toplumsal Değişme Bediüzzaman Said Nursi Olayı**, Çev. Metin Çulhaoğlu, İletişim Yay., İstanbul 1992.

Millî Kütüphane, **1959 SB 350, I-V, 1-182, 22 Eylül 1324, 22 Teşrin I 1328**.

Savaş, Mevhibe, "İkinci Meşrutiyet Döneminde İttihat ve Terakki ve Basın", **Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi**, Ankara 1998, s.2-24.

Sevil, Hülya Küçük, **İttihat ve Terakki Döneminde İslamcılık Hareketi, 1908-1914**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2005.

Topuz, Hıfzı, **100 Soruda Türk Basın Tarihi**, I. Baskı, Gerçek Yay., İstanbul 1973.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Yıldız Perakende Gazete (Y.PRK. GZR), 57/28, T.05.08.1912.

Uslu, Mehmet Fatih, **Melodram ve Komedi: Osmanlı'da Türkçe ve Ermenice Modern Dramatik Edebiyatlar**, Bilkent Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2011.

Volkan, S 63, 04 Mart 1909.

Yalman, Ahmet Emin, **Modern Türkiye'nin Gelişim Sürecinde Basın (1831-1913)**, Çev. Birgen Keşoğlu, İş Bankası Yay., İstanbul 2008.

